

Jerzy Okoński, Barbara i Andrzej Szpunar

Wyniki nadzoru archeologicznego na stanowisku 3 w Bessowie, gm. Bochnia, woj. małopolskie*

Stanowisko 3 w miejscowości Bessów, gm. Bochnia, jest jednym z najciekawszych i najważniejszych na terenie nad-rabskiego mikroregionu osadniczego (ryc. 1, 2; A. Cetera, J. Okoński 1994; J. Kordecki, J. Okoński 1998; J. Okoński 1996, 2000). Jest ono zlokalizowane w południowo-wschodniej części miejscowości, na krawędzi starorzecza Raby (rys. 3). Stanowisko zostało odkryte w trakcie badań AZP w kwietniu 1992 r. (E. Dworaczyński, J. Okoński 1992, KESA 10). W trakcie poszukiwań z powierzchni rozległej osady zebrano wówczas kilkadziesiąt fragmentów naczyń, m.in. fragment pucharka faldzistego, ułamki zdobione ornamentem wyświecanym i fragmenty naczyń zasobowych. W trakcie badań powierzchniowych stwierdzono na powierzchni stanowiska obecność rozorywanych obiektów i połąci wyorywanej warstwy kulturowej. Stanowisko zostało już na etapie wstępnej, powierzchniowej inwentaryzacji, uznane za jedno z najciekawszych wśród licznie odkrywanych w tym czasie na prawobrzeżu dolnego biegu Raby. Szczególne nasycenie materiału powierzchniowego stwierdzono w bliskości krawędzi starorzecza Raby, w południowej i południowo-wschodniej części stanowiska.

Zajmuje ono powierzchnię 530 x 280 m (około 15 ha), a układ stanowiska (orientacja dłuższą osią po kierunku południowo-zachód – północny-wschód) determinowany jest przebiegiem krawędzi starorzecza, na której posadowiona była osada. Stanowisko posiada łagodną ekspozycję wschodnią i południowo-wschodnią, a jego wyrównana powierzchnia wyniesiona jest do 1,5 m nad pokryty łąkami teren starorzecza Raby. Współcześnie dolinę starorzecza zajmuje w tej części dolnego Nadrabia koryto Gróbki i system jej niewielkich dopływów. Od strony północnej i północno-zachodniej powierzchnię stanowiska zamyka prawie zupełnie zatarte w wyniku intensywnej uprawy obniżenie. Jest ono doskonale widoczne w terenie dopiero po intensywnych opadach deszczu i przy stanach przedpowo-

dziowych, gdy wypełnia go woda. Stanowisko przybiera wówczas postać nieznacznie eksponowanego cypla. Taki też charakter posiadało w przeszłości, gdy obniżenie rozdzielające stanowiska 2 i 3 w Bessowie było wyraźną doliną.

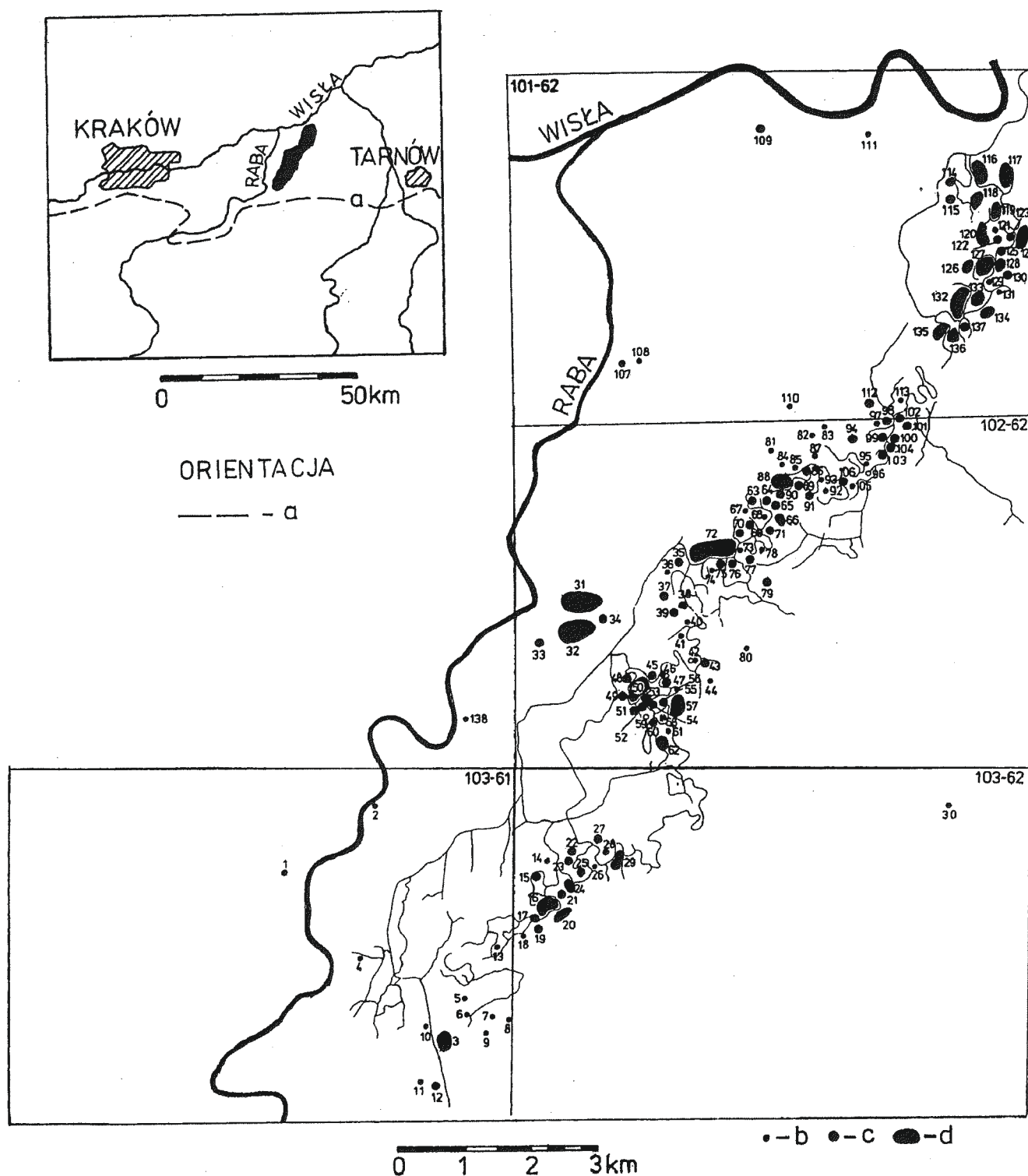
Na stanowisku prowadzone były badania wykopaliskowe. W 1995 r. w ramach realizacji programu KBN ekspedycja Muzeum im. St. Fischera w Bochni pod kierunkiem Jerzego Okońskiego zbadała m.in. bardzo interesujący skład ceramiczny (J. Kordecki, J. Okoński 1998, s. 184–189; J. Okoński 1996, s. 337–345; 1998, s. 5–8). W roku 1998 ta sama ekipa zbadała w ramach badań ratowniczych, finansowanych przez Generalnego Konserwatora Zabytków, m.in. oryginalny piec garncarski (J. Okoński 1998a, 2000).

Wyjątkowa wartość wcześniejszych odkryć sprawiła, iż podejmowane w roku 2000 prace ziemne, związane z uruchamianiem przez Przedsiębiorstwo Poszukiwań Nafty i Gazu, sp. z o.o. w Krakowie odwiertu Bessów-1, zostały przez Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków i inspektora ds. archeologii w Delegaturze Służby Ochrony Zabytków w Tarnowie, mgr Andrzeja Ceterę, zaopiniowane pozytywnie pod warunkiem ścisłego nadzoru archeologicznego. Nadzór realizowany był w fazie terenowej w okresie od 28 stycznia do 11 lutego 2000 r. Prowadziła go ekspedycja Stowarzyszenia Naukowego Archeologów Polskich, Oddział w Rzeszowie, którą tworzyli autorzy niniejszej publikacji (J. Okoński, B. Szpunar, A. Szpunar 2000). W trakcie badań teren inwestycji podzielono na 6 rejonów, które były sukcesywnie nadzorowane i przekazywane inwestorowi po wyeksplorowaniu obiektów. W ten sposób obecność archeologów nie zakłóciła harmonogramu prac przy przygotowaniu terenu do uruchomienia wiertni¹.

W trakcie nadzoru wyeksplorowano 4 obiekty archeologiczne (ryc. 6) i pozyskano liczną serię zabytków kultury przeworskiej z wczesnego okresu rzymskiego (ryc. 7–10, 12–16). Jeden z obiektów pochodził z wczesnego średnio-

* Opracowanie materiałów z nadzoru na stanowisku 3 Bessowie było możliwe dzięki dotacji Starostwa Powiatowego w Bochni. Autorzy pragną złożyć serdeczne podziękowania Staroście Powiatu Bocheńskiego, Ludwikowi Węgrzynowi oraz Zarządowi Powiatu za wsparcie naszej działalności na tym terenie i umożliwienie szybkiego opracowania ważnych źródeł archeologicznych.

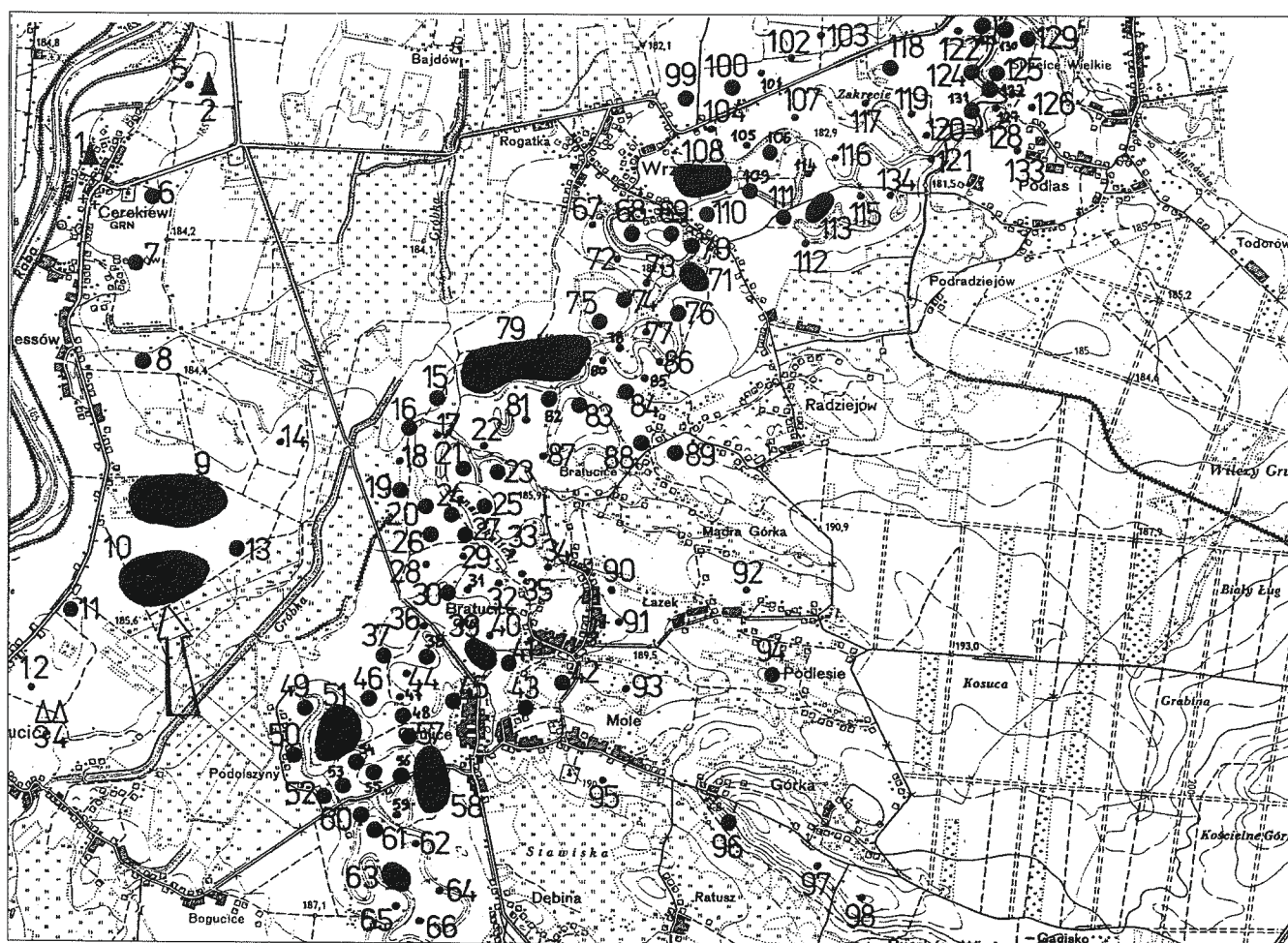
¹ Autorzy badań składają serdeczne podziękowania Panom Mieczysławowi Gubale i Leszkowi Szymańskiemu z Przedsiębiorstwa Poszukiwań Nafty i Gazu w Krakowie za pomoc w trakcie realizacji badań i umożliwienie sprawnego ich przebiegu.

Ryc. 1. Nadrabski mikroregion osadniczy: a – granica pogórza, b – ślad osadnictwa, c – osada o powierzchni do 0,5 ha, d – osady o większej powierzchni

Abb. 1. Die Besiedlungsmakroregion am Fluß Raba: a – Grenze des Vorgebirgslandes, b – Besiedlungsspuren, c – Siedlung, Fläche bis 0,5 ha, d – Siedlungen von den größeren Flächen

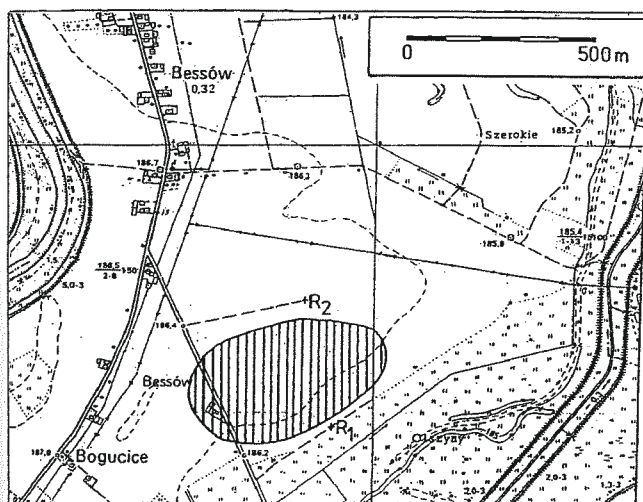
Рис. 1. Надрабский поселенческий микрорегион: а – граница предгорья, б – следы поселений, с – поселения площадью до 0,5 га, d – поселения с большей площадью

Ryc. 2. Mapa obszaru AZP 102-62

Abb. 2. Landkarte des AZP – Gebietes 102-62

Рис. 2. Карта территории АСП 102-62

Ryc. 3. Bessów, gm. Bochnia, stan. 3. Lokalizacja stanowiska (podkład mapy 1:10 000)

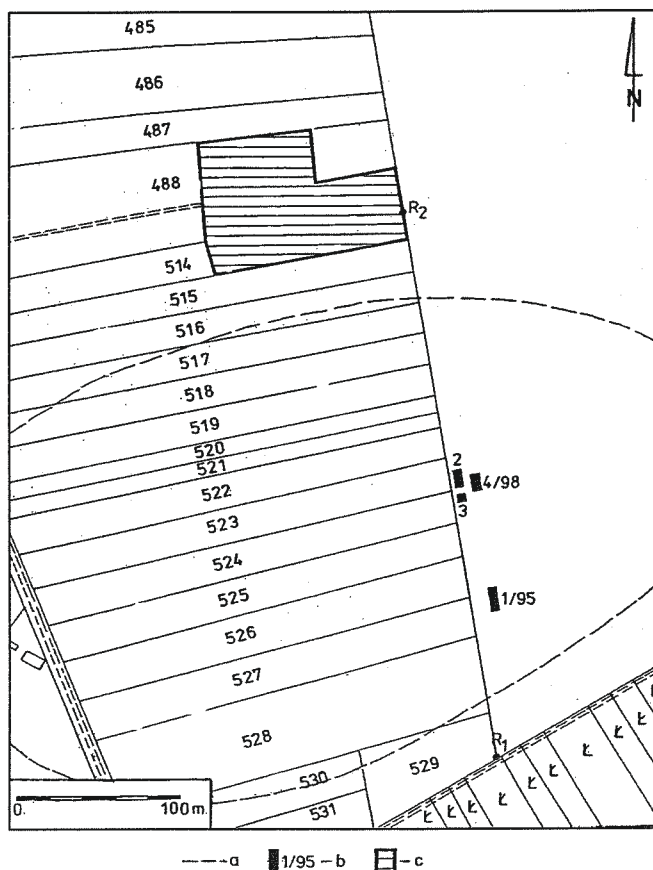
Abb. 3. Bessów, Gemeinde Bochnia, Fundstelle 3. Lokalisierung der Fundstelle (1:10 000)

Рис. 3. Бэссов, гм. Бохня, пам.3. Локализация памятника (карта в масштабе 1:10 000)

wieczna (ryc. 6, 11). Materiał i dokumentacja z badań zostały złożone w Muzeum im. St. Fischera w Bochni.

Nadzorem archeologicznym objęto cały teren inwestycji (ryc. 5). Prace ziemne prowadzone były poza zasięgiem stanowiska, wyznaczonym na podstawie inwentaryzacji rozkładu materiału na powierzchni pól w trakcie badań powierzchniowych i późniejszych inwentaryzacji. Ujawnienie obecności obiektów archeologicznych (przynajmniej w dwóch przypadkach o funkcji budynków) pozwala na stwierdzenie, iż rzeczywisty zasięg stanowiska był większy, niż wyznaczony na podstawie powierzchniowego rozrzutu materiału. W porównaniu z sytuacją stwierdzaną w trakcie badań wykopaliskowych, gdzie mieliśmy do czynienia z relikami warstwy kulturowej, z której wyodrębniały się obiekty archeologiczne, w rejonie objętym nadzorem sytuacja jest zasadniczo odmienna. Stropowe partie obiektów zalegały bowiem pod warstwą humusu i co najwyżej słabo wykształconego podglebia na głębokości około 30 cm od współczesnej powierzchni terenu. Okoliczność ta, jak również fakt znacznego rozproszenia relików obiektów wskazują, iż teren objęty nadzorem stanowił peryferię stanowiska.

Obok zwiększenia powierzchni stanowiska w wyniku nadzoru udało się także poszerzyć jego ramy chronologiczne. Poza

Ryc. 4. Bessów, gm. Bochnia, stan. 3. Lokalizacja terenu objętego nadzorem na podkładzie mapy ewidencji gruntów: a – zasięg stanowiska wg inwentaryzacji AZP, b – wykopy archeologiczne, c – teren objęty nadzorem archeologicznym w 2000 roku

Abb. 4. Bessów, Gemeinde Bochnia, Fundstelle 3. Lokalisierung des archäologisch beaufsichtigten Gebietes auf der Landkarte der Grundevidenz: a – Reichweite der Fundstelle nach der Bestandsaufnahme des Archäologischen Bildes Polens, b – archäologische Ausgrabungen, c – im Jahre 2000 archäologisch beaufsichtigtes Gebiet

Рис. 4. Бэсов, гм. Бохня, пам. 3. Локализация территории, охваченной надзорами, на фоне карты почв: а – границы памятника согл. инвентаризации АСП, б – археологические раскопы, с – территория, охваченная надзорами в 2000 г.

stwierdzoną w trakcie badań AZP fazą z okresu rzymskiego w trakcie nadzoru udało się pozyskać pochodzące z obiektu materiały z okresu wczesnego średniowiecza.

Opisu materiału pozyskanego z nadzoru w 2000 r. dokonano w ramach podziału na grupy kompozycji masy ceramicznej. Dla każdej z faz chronologicznych wyróżniono je na podstawie zespołu cech technologicznych, ilości i charakteru domieszki schudzającej, barwy oraz charakteru powierzchni.

OKRES RZYMSKI

Grupa 1 – obejmuje fragmenty naczyń cienkościennych o czarnych barwach powierzchni. Naczynia posiadają gładkie powierzchnie, domieszka schudzająca występuje w śladowej ilości i stanowią ją pojedyncze ziarna drobnego piasku.

Grupa 2 – obejmuje fragmenty naczyń cienkościennych o brunatnych barwach powierzchni zewnętrznych. Naczynia posiadają gładkie powierzchnie, domieszka schudzająca występuje w niewielkiej ilości i stanowi ją drobnopiękny piasek.

Grupa 3 – obejmuje fragmenty naczyń średnio- i grubościennych o brunatnych, brązowych i szarych barwach powierzchni zewnętrznych. Naczynia posiadają nierówne powierzchnie. Domieszka schudzająca występuje w dużej ilości i stanowi ją średnio- i grubopiękny tłuczeń mineralny oraz niewielka ilość drobnego i średniego piasku.

Grupa 4 – należą do niej naczynia zasobowe, grubościennie o dobrym wypale. Fragmenty tych naczyń – reprezentujących nurt szerokokolnierzowych naczyń zasobowych – posiadają powierzchnie barwy ceglastej, rzadziej brunatnej, z siwymi przełamami. Domieszka schudzająca występuje w znacznej ilości, a stanowi ją grubopiękny tłuczeń mineralny.

Grupa 4a – naczynia zasobowe, grubościennie (2,5–3 cm grubości ścianek), o brunatnych lub czarnych barwach powierzchni i przełamów. Duża ilość grubopięknej domieszki tłuczni mineralnego.

Grupa 5 – obejmuje fragmenty naczyń formowanych na kole o jasnych, popielatych, bądź szarych barwach i charakterystycznie miękkich, ścieralnych powierzchniach. Naczynia wykonane były z gliny schudzonej minimalną ilością domieszki w postaci drobnopięknego piasku i tłuczni szamotowego.

Grupa 6 – obejmuje fragmenty naczyń formowanych na kole, o twardych powierzchniach barwy brązowej, brunatnej i czarnej. Gлина schudzana jest niewielką ilością drobnopięknego piasku. Ceramika tej grupy reprezentuje klasyczny nurt „gładkiej” ceramiki kultury przeworskiej, formowanej na kole z okresu rzymskiego.

Grupa 7 – obejmuje fragmenty naczyń formowanych na kole, reprezentujących nurt ceramiki „szorstkiej” o twardych powierzchniach barwy popielatej i szarej. Gлина schudzana jest dużą ilością piasku i tłuczni o różnej granulacji ziaren.

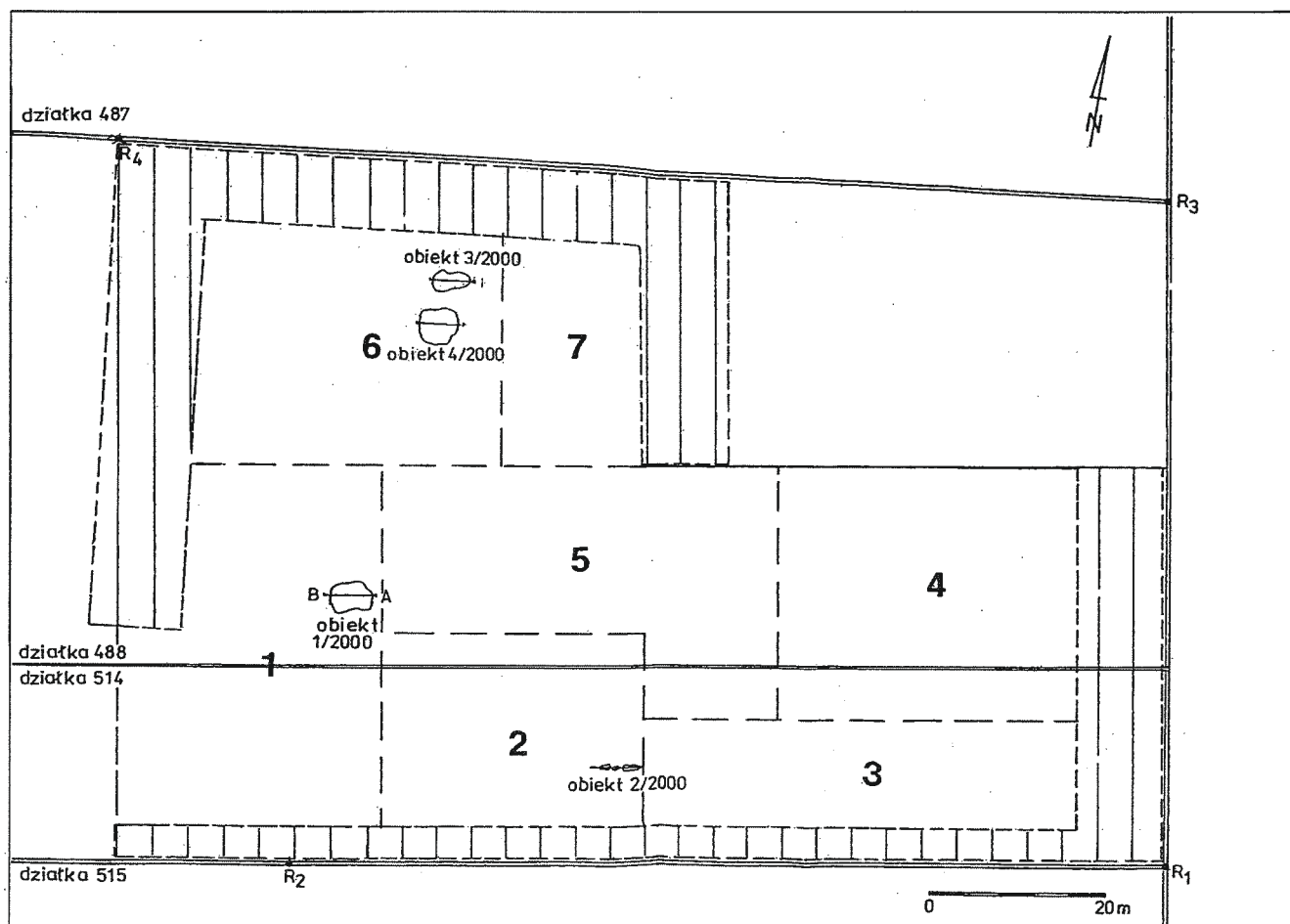
WCZESNE ŚREDNIOWIECZE

Grupa 1 – obejmuje fragmenty cienkościennych naczyń formowanych na kole garncarskim o ceglanych, brązowych, szarych i brunatnych barwach powierzchni. Masa ceramiczna dobrze przygotowana, duża ilość domieszki schudzającej, równomiernie rozprowadzonej w glinie. Domieszka występuje w dużej ilości i stanowi ją wyłącznie selektywnie dobrane drobnopiękny piasek.

Grupa 2 – obejmuje średniościennie naczynia o brązowych i brunatnych barwach powierzchni wykonane z gliny schudzonej dużą ilością drobnopięknego piasku oraz drobnopiękny i średnioziarnisty tłuczeń mineralny; sporadycznie występują ziarna szamotu.

OBIEKT 1/2000 (ryc. 6a, b)

Na głębokości 30 cm od powierzchni terenu odsłonięto czworokątny obiekt w postaci słabo czytelnej plamy brunatno-szarej próchnicy z komponentami kulturowymi. Na głębokości 35 cm obiekt posiadał rzut czworokąta o zaokrąglonych narożnikach.

Ryc. 5. Bessów, gm. Bochnia, stan. 3. Lokalizacja obiektów na terenie objętym nadzorem. Cyfry na planie oznaczają kolejne rejony realizacji nadzoru

Abb. 5. Bessów, Gemeinde Bochnia, Fundstelle 3. Lokalisierung der Objekte auf dem beaufsichtigten Gebiet. Die Ziffer auf dem Plan markieren nachfolgende unter die archäologische Aufsicht aufgenommenen Gebiete

Рис. 5. Бэссов, гм. Бохня, пам. 3. Локализация объектов на территории, охваченной надзорами. Цифры на плане обозначают очередные районы осуществления надзоров

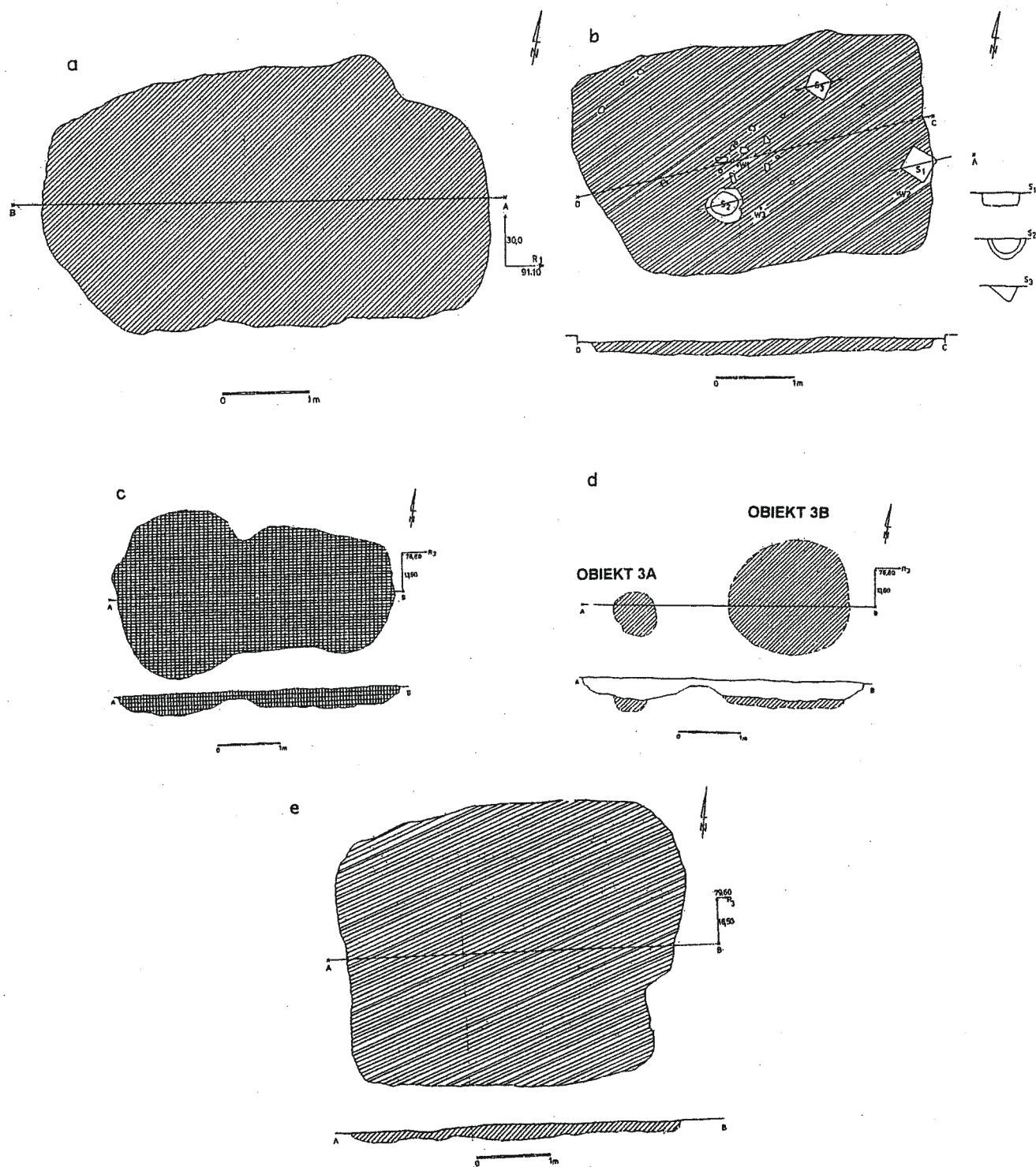
kach, zorientowanego dłuższą osią po kierunku wschód-zachód (z niewielkim odchyleniem po kierunku południowy-zachód – północny-wschód) i wymiary maksymalne: 5,1 x 3,1 m. Wypełnisko było analogiczne jak wcześniej rejestrowane. W części zachodniej stwierdzono zdecydowanie większe nasycenie materiałem. Na poziomie 50 cm granice obiektu były wyraźnie czytelne. Obiekt posiadał kształt czworokąta (romboidalny z regularnymi narożnikami przy ścianie wschodniej oraz mniej regularną ścianą zachodnią, przy której szczególnie narożnik południowo-zachodni był zdeformowany). Obiekt posiadał na tym poziomie maksymalne wymiary: 4,6 x 3,1 m. Treść wypełniska tworzyła brunatna, zgliniona próchnica ze spalenizną oraz przepalonymi kamieniami. Obok rzecznych otoczków występowały silnie przepalone kamienie piaskowcowe i granity. Większa ich koncentracja występowała w części centralnej obiektu, gdzie też wypełnisko było bardziej intensywnie nasycone spalenizną. Obiekt posiadał w profilu nieckowate dno o łagodnym przegłębieniu w części centralnej, gdzie też miał największą miąższość, sięgającą 70 cm. Charakterystyczną cechą była jednorodność wypełniska. Tylko w centralnej części obiektu licznie występowały w spągu węgle drzewne. Z wypełniska obiektu pochodzi bogaty zbiór ceramiki kultury przeworskiej.

Inwentarz:

Grupa 1: 1) góra część naczynia wazowatego, śr. wylewu 15,5², brzuśca 15 (ryc. 8a); 2) fr. brzegu naczynia wazowatego, śr 18 (ryc. 7p); 3) fr. dna, śr. 10 (ryc. 10x); 4) fr. brzegu naczynia; 5) fr. dolnej części naczynia wazowatego o łagodnym załomie; 6) przydenna część naczynia wazowatego, śr. dna 9 (ryc. 10o); 7) 15 fr. brzuśców; 8) 1 fr. brzuśca zdobionego ornamentem rytym (ryc. 9r). **Grupa 2:** 1) 1 fr. górnej części baniastego garnka, śr. wylewu 17,5, brzuśca 21,5 (ryc. 8g), zdobiony dołkami palcowymi pod krawędzią, brzusiec ukośnie obmazywany; 2) 1 fr. brzegu misy (ryc. 9f); 3) 10 fr. brzuśców; 4) 1 fr. dna (ryc. 10l); 5) 1 fr. dna, śr. 10 (ryc. 10w); 6) fr. owalnego dna, śr. 4,8 - 6 (ryc. 10q), na dnie odciski palców.

Grupa 3: 1) góra część szerokootworowego garnka o wysoko umieszczonym załomie, śr. wylewu 24, brzuśca 28 (ryc. 7k); 2) fr. brzegu garnka, śr. wylewu 18, pod krawędzią odcisk dołka palcowego (ryc. 7g); 3) fr. brzegu garnka, śr. wylewu 30, zdobiony rzędami odcisków paznokcia (ryc. 7h); 4) fr. górnej części naczynia wazowatego, śr. wylewu 16,5 (ryc. 7f); 5) góra część naczynia wazowatego,

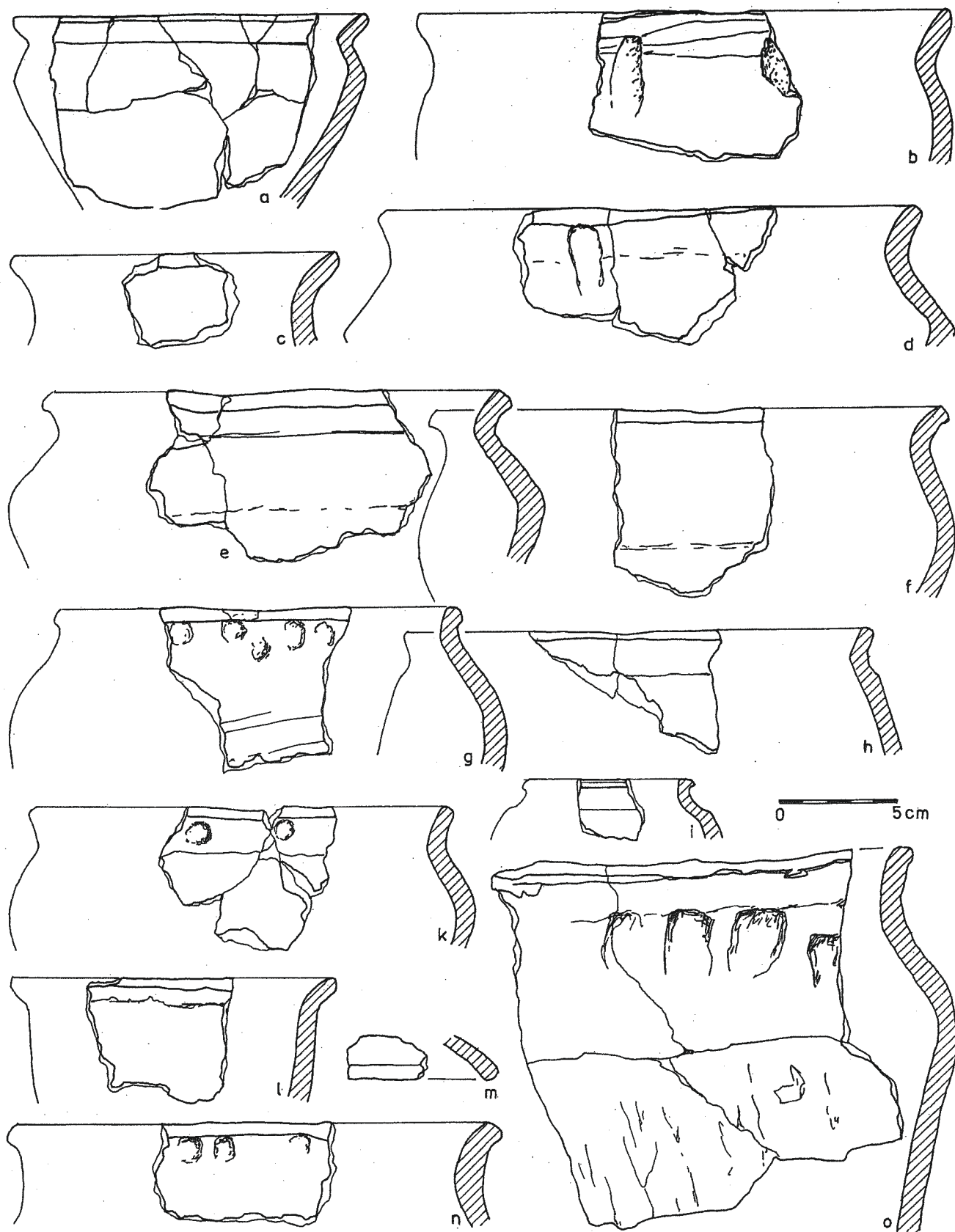
² Wszystkie wymiary zabytków podawane są w centymetrach.

Ryc. 6. Bessów, gm. Bochnia, stan. 3. Obiekty archeologiczne: a – obiekt 1 na poziomie odkrycia, b – obiekt 1 na poziomie 50 cm, c – obiekt 3, d – obiekty 3A i 3B, e – obiekt 4 na poziomie odkrycia

Abb. 6. Bessów, Gemeinde Bochnia, Fundstelle 3. Archäologische Objekte: a – Objekt 1 auf dem Niveau der Freilegung, b – Objekt 1 auf dem Niveau 50 cm, c – Objekt 3, d – Objekte 3A und 3B, e – Objekt 4 auf dem Niveau der Freilegung

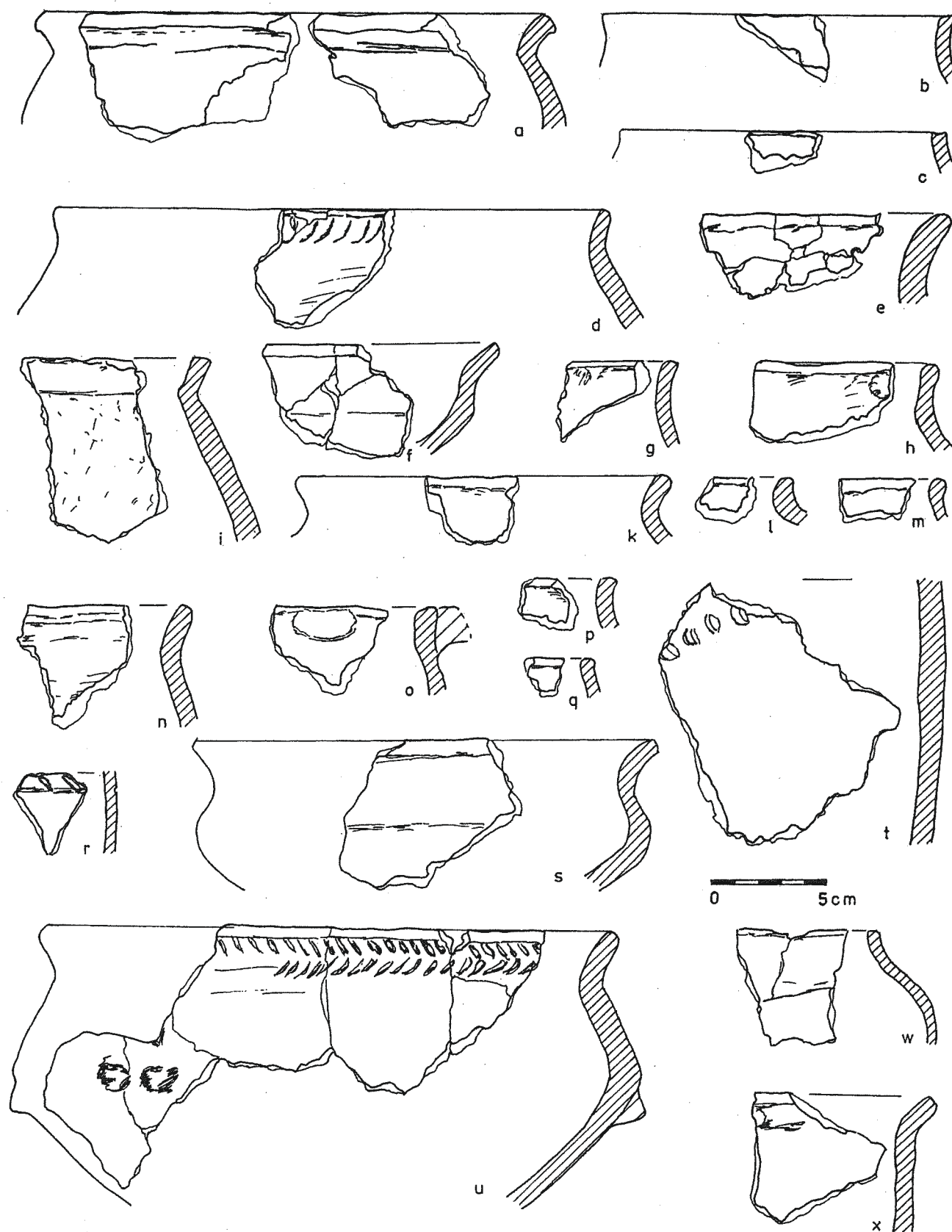
Рис. 6. Бэссов, гм. Бохня, пам. 3. Археологические объекты: а – объект 1 на уровне выявления, б – объект 1 на глубине 50 см, с – объект 3, д – объекты 3 А и 3 В, е – объект 4 на уровне выявления

Ryc. 8. Bessów, gm. Bochnia, stan. 3. Materiał z obiektu 1/2000

Abb. 8. Bessów, Gemeinde Bochnia, Fundstelle 3. Fundmaterial aus dem Objekt 1/2000

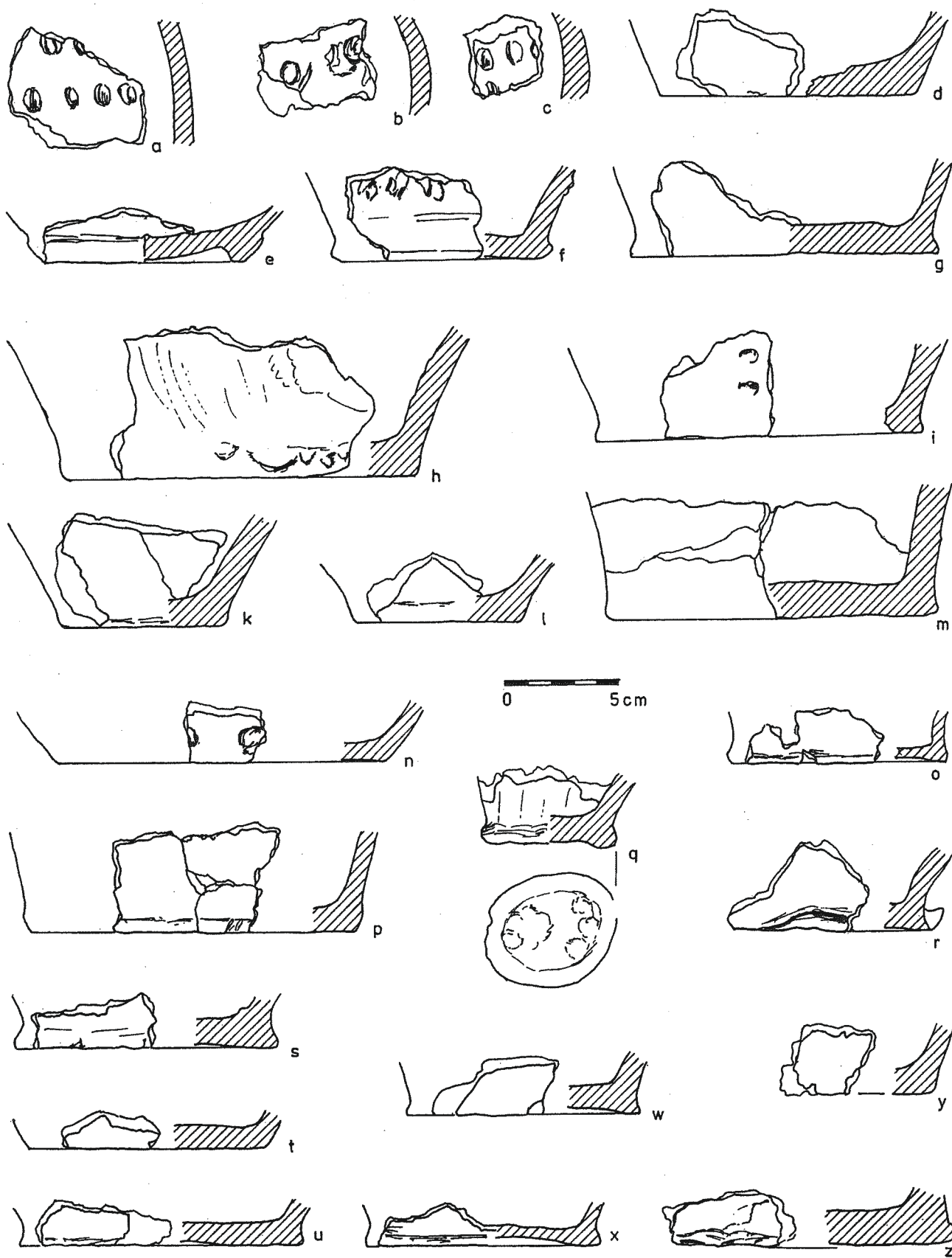
Рис. 8. Бэссов, гм. Бохня, пам. 3. Материал из объекта 1/2000

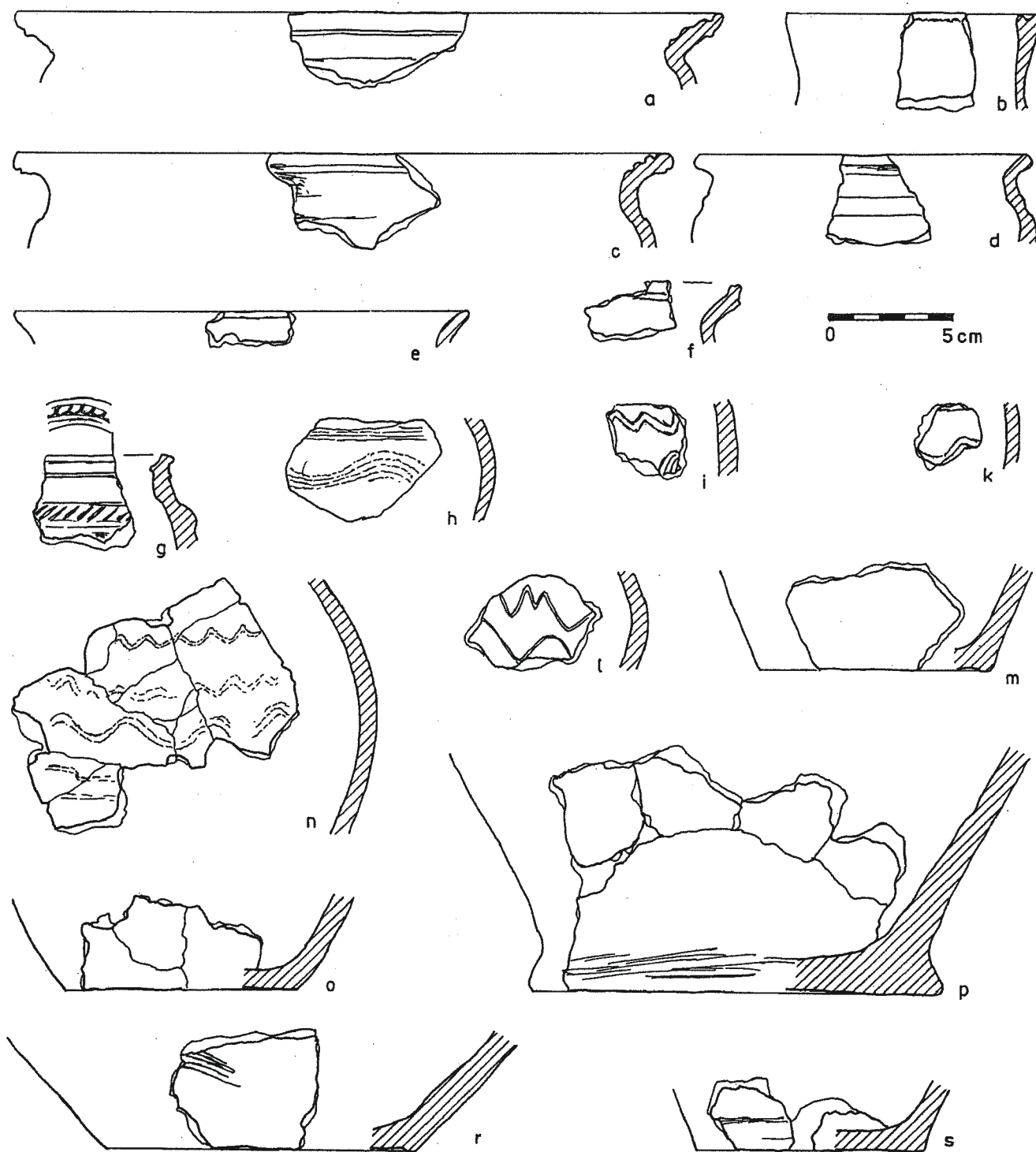
Ryc. 9. Bessów, gm. Bochnia, stan. 3. Materiał z obiektu 1/2000

Abb. 9. Bessów, Gemeinde Bochnia, Fundstelle 3. Fundmaterial aus dem Objekt 1/2000

Рис. 9. Бэссов, гм. Бохня, пам. 3. Матеріал из об'єкта 1/2000

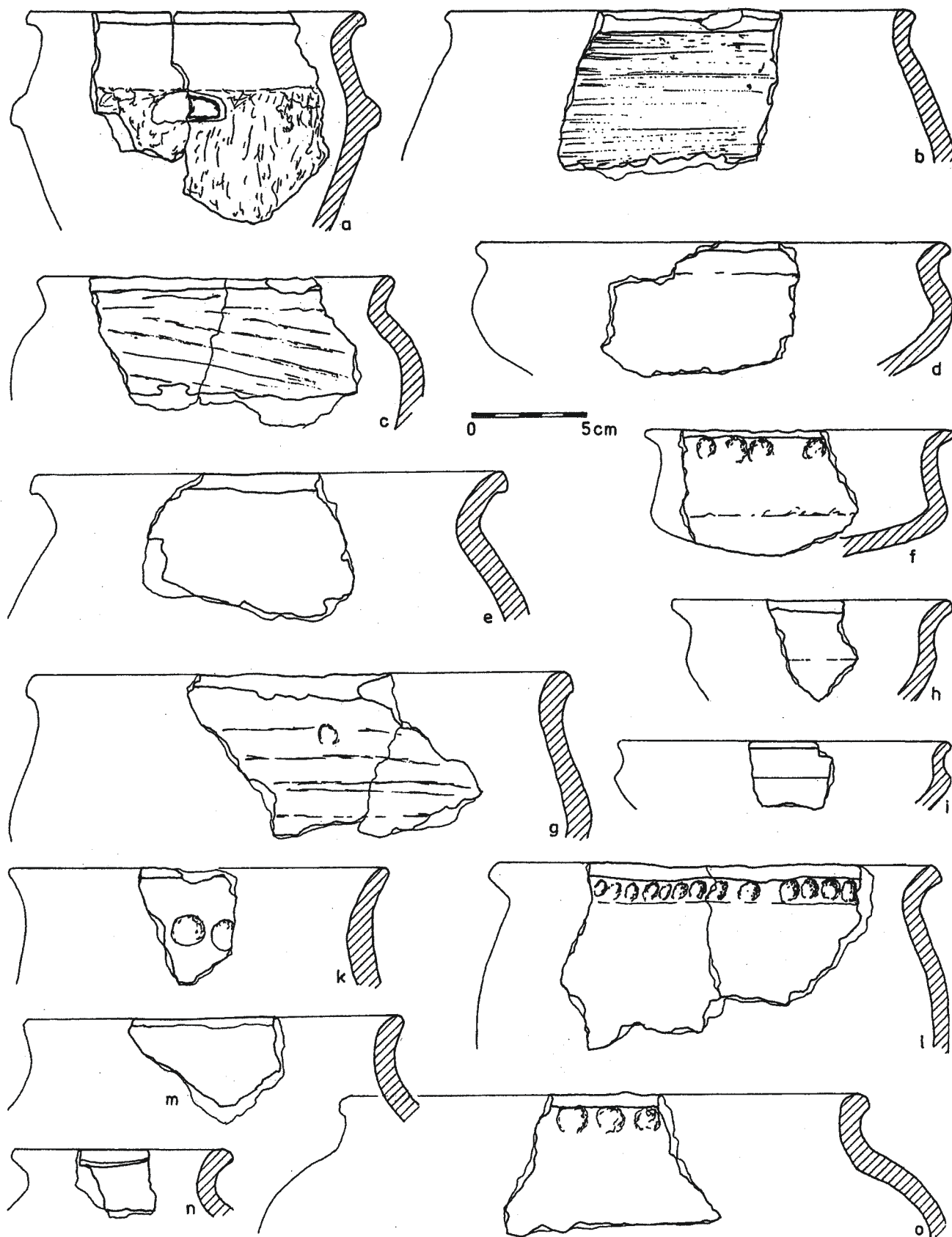
Ryc. 10. Bessów, gm. Bochnia, stan. 3. Materiał z obiektu 1/2000
 Abb. 10. Bessów, Gemeinde Bochnia, Fundstelle 3. Fundmaterial aus dem Objekt 1/2000
 Рис. 10. Бэссов, гм. Бохня, пам. 3. Материал из объекта 1/2000

Ryc. 11. Bessów, gm. Bochnia, stan. 3. Materiał z obiektu 3/2000 (a-o,r,s) oraz obiektu 3A (p)

Abb. 11. Bessów, Gemeinde Bochnia, Fundstelle 3. Fundmaterial aus dem Objekt 3/2000 (a-o,r,s) und aus dem Objekt 3A (p)

Рис. 11. Бэссов, гм. Бохня, пам. 3. Материал из объекта 3/2000 (а-о, r, s) и объекта 3 А (р)

Ryc. 12. Bessów, gm. Bochnia, stan. 3. Materiał z obiektu 4/2000

Abb. 12. Bessów, Gemeinde Bochnia, Fundstelle 3. Fundmaterial aus dem Objekt 4/2000

Рис. 12. Бэссов, гм. Бохня, пам. 3. Материал из объекта 4/2000

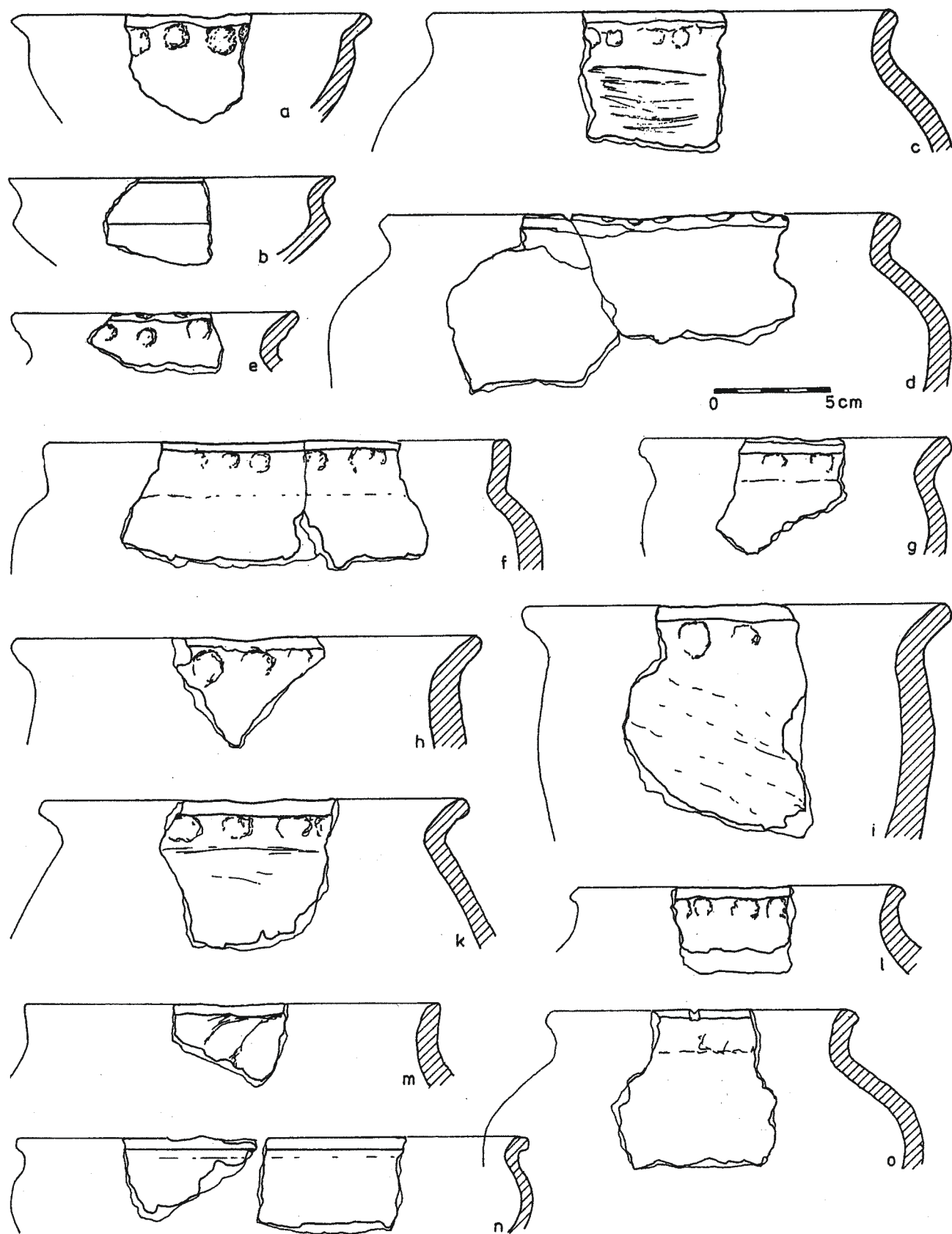

Рис. 13. Bessów, gm. Bochnia, stan. 3. Materiał z obiektu 4/2000

Abb. 13. Bessów, Gemeinde Bochnia, Fundstelle 3. Fundmaterial aus dem Objekt 4/2000

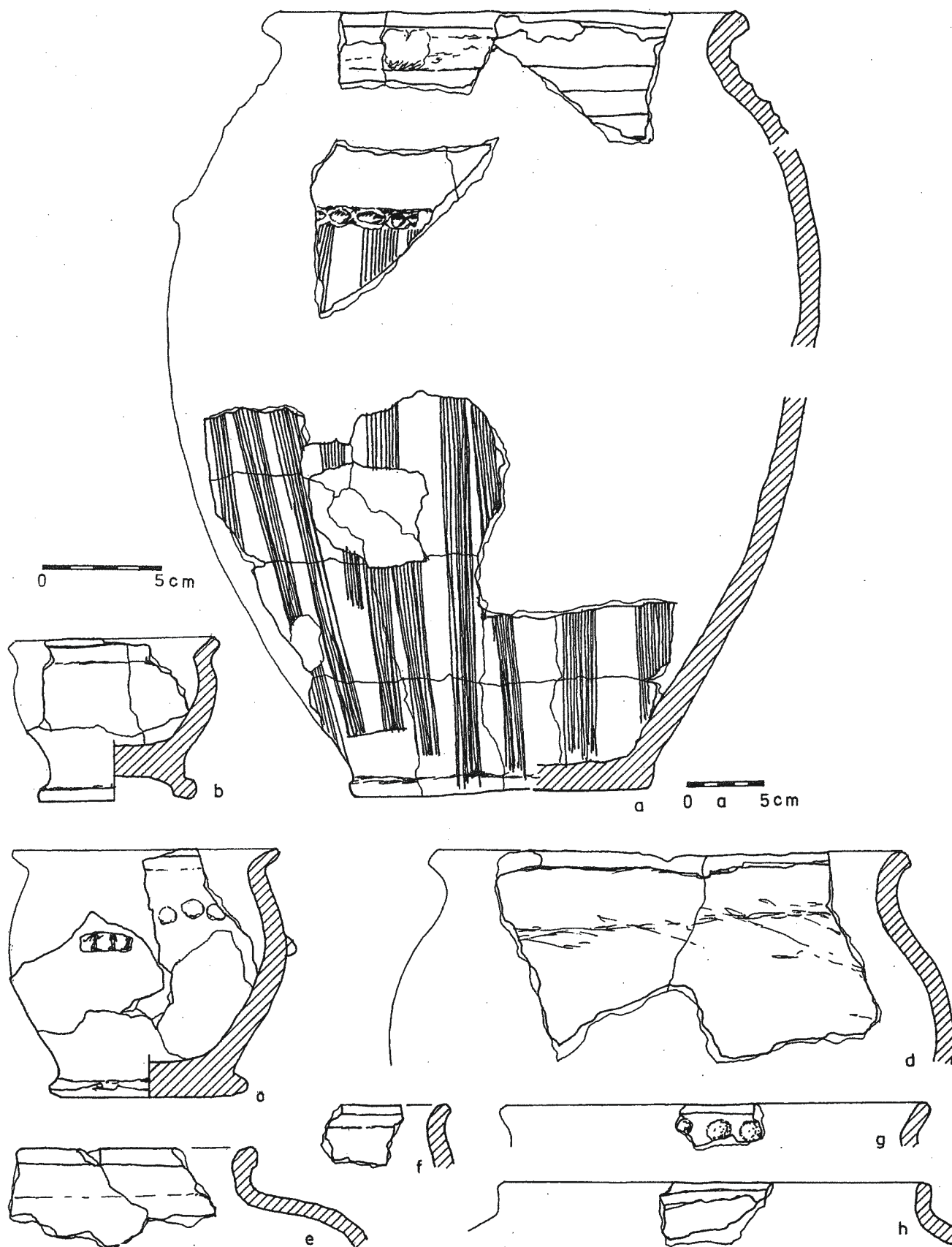
Рис. 13. Бэссов, гм. Бохня, пам. 3. Материал из объекта 4/2000

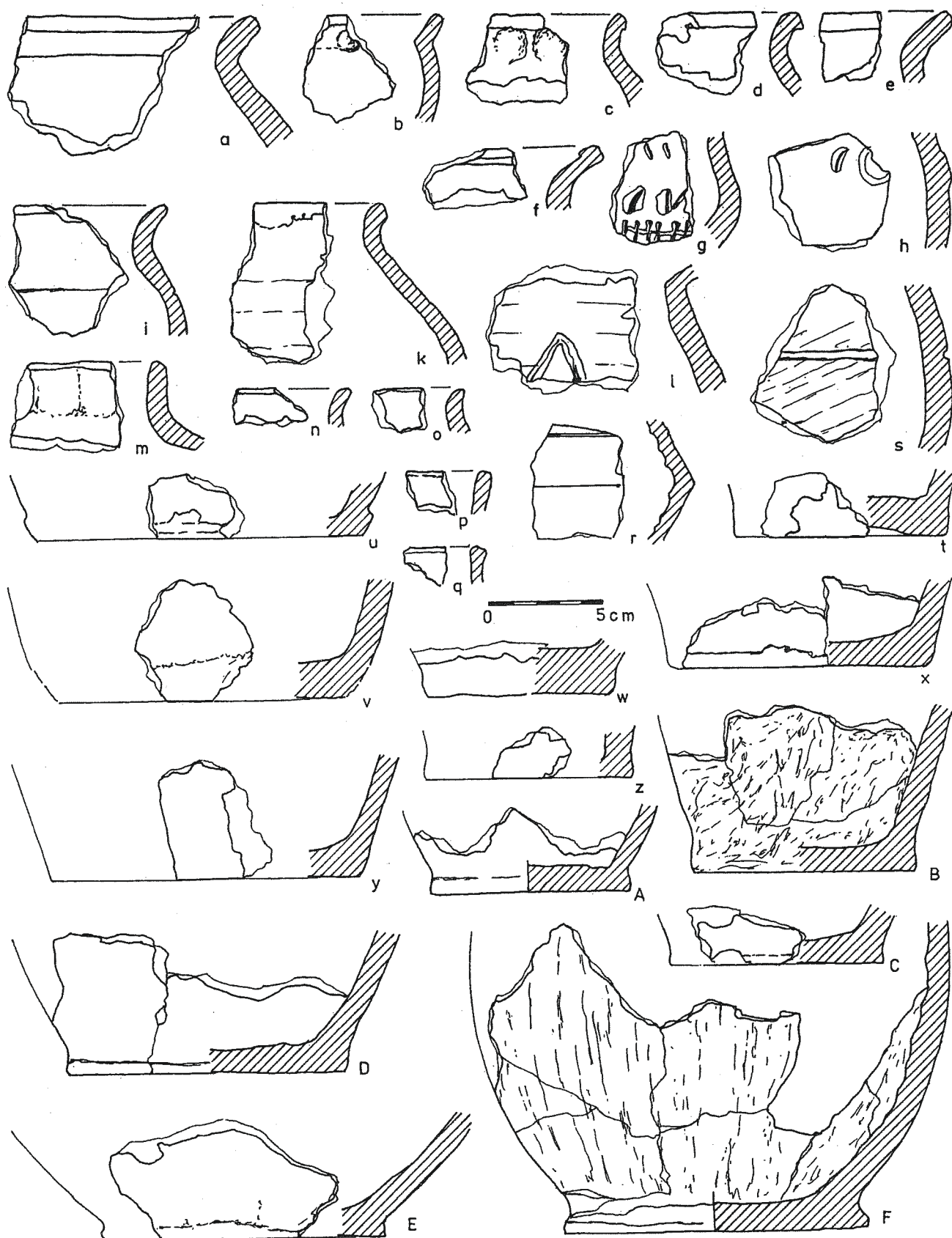
Ryc. 14. Bessów, gm. Bochnia, stan. 3. Materiał z obiektu 4/2000

Abb. 14. Bessów, Gemeinde Bochnia, Fundstelle 3. Fundmaterial aus dem Objekt 4/2000

Рис. 14. Бэссов, гм. Бохня, пам. 3. Материал из объекта 4/2000

Ryc. 15. Bessów, gm. Bochnia, stan. 3. Material z obiektu 4/2000
 Abb. 15. Bessów, Gemeinde Bochnia, Fundstelle 3. Fundmaterial aus dem Objekt 4/2000
 Рис. 15. Бэссов, гм. Бохня, пам. 3. Материал из объекта 4/2000

Ryc. 16. Bessów, gm. Bochnia, stan. 3. Materiał z obiektu 4/2000
 Abb. 16. Bessów, Gemeinde Bochnia, Fundstelle 3. Fundmaterial aus dem Objekt 4/2000
 Рис. 16. Бэссов, гм. Бохня, пам. 3. Материал из объекта 4/2000

go,
 zno
 wy
 (ryc
 ści
 śr. v
 war
 13.5
 szer
 pod
 12)
 nac
 pal
 pal
 9a),
 zdo
 lew
 gu g
 lew
 góm
 brze
 wyl
 25)
 mi
 9c,e
 10p
 9t; n
 (ryc
 neg
 czyn
 dna,
 (ryc
 fr. d
 pasa
 (ryc
 Gru
 Gru
 czyn
 znis
 Gru
 Gru
 3) fr
 Inne
 guna
 nian
 3) sz
 pośr
 prze
 zwią
 z nic
 miot
 OBI
 hum
 cowa
 ogła

stan
 gutk
 Prag
 zówk

go, śr. wylewu 24,5, śr. brzuśca 27,5, zdobiony rzędami odcisków paznokcia pod krawędzią oraz plastycznymi guzkami pod największą wydutością brzuśca; powierzchnia zewnętrzna poziomo obmazywana (ryc. 9u); 6) fragmenty górnej części garnka zdobionego w górnej części brzuśca rzędem dołków palcowych (ryc. 7i); 7) górna część garnka, śr. wylewu 20,5, śr. brzuśca 23,5 (ryc. 8e); 8) cienkościenne zdeformowane naczynie wazowate, śr. wylewu 21, brzuśca 20,5, dna 9 wysokość 13,5 (ryc. 7d); 9) fr. brzegu naczynia, śr. 20,5 (ryc. 8h); 10) fr. brzegu szerokootworowego naczynia, śr. 24, zdobiony odciskami paznokcia pod krawędzią (ryc. 9d); 11) fr. górnej części naczynia, śr. 10 (ryc. 7o); 12) fr. brzegu misy, śr. wylewu i brzuśca 20 (ryc. 9s); 13) 2 fr. brzegów naczyń (ryc. 9w, x); 14) fr. brzegu naczynia, śr. 7,5 (ryc. 8i); 15) fr. przepalonego i zdeformowanego brzegu naczynia, zdobionego odciskami palców poniżej szyjki (ryc. 8o); 16) 2 fr. brzegu garnka, śr. 22,5 (ryc. 9a); 17) fr. brzegu cienkościnnego garnka, śr. wylewu 23,5 (ryc. 8d), zdobiony pionowymi odciskami palców; 18) fr. brzegu garnka, śr. wylewu 23 (ryc. 8b), zdobiony pionowymi odciskami palców; 19) fr. brzegu garnka, śr. wylewu 11,5 (ryc. 7l); 20) fr. górnej części garnka, śr. wylewu 18 (ryc. 8k), zdobiony dołkami palcowymi pod krawędzią; 21) fr. górnej części garnka, śr. wylewu 22,5, brzuśca 23, (ryc. 8f); 22) 1 fr. brzegu naczynia, śr. wylewu 14 (ryc. 8l); 23) 1 fr. brzegu naczynia, śr. wylewu 14 (ryc. 8c); 24) 1 fr. brzegu naczynia, śr. wylewu 16 (ryc. 9k); 25) 1 fr. brzegu naczynia, śr. wylewu 21, zdobiony dołkami palcowymi pod krawędzią (ryc. 8n); 26) 13 fr. brzegów (ryc. 7m, n; ryc. 9c,e,g,h,i,l,m,n,p,o,q); 27) fr. przydennnej części naczynia, śr. 13 (ryc. 10p); 28) 2 fr. brzuśców zdobionych rzędem dołków palcowych (ryc. 9t; ryc. 10 b); 29) 3 fr. brzuśców zdobione rzędami dołków palcowych (ryc. 10a, c); 30) 216 fragmentów brzuśców; 31) fr. dna, śr. 14, zdobionego rzędem dołków palcowych przy dnie (ryc. 10n); 32) 1 fr. dna naczynia jeżowatego, śr. 8 (ryc. 10f); 33) fr. dna, śr. 7 (ryc. 10k); 34) fr. dna, śr. 15 (ryc. 10h); 35) fr. dna, śr. 14 (ryc. 10m); 36) 1 fr. dna, śr. 11 (ryc. 10s); 37) fr. dna, śr. 10 (ryc. 10t); 38) fr. dna, śr. 12 (ryc. 10u); 39) fr. dna, śr. 14, zdobiony ornamentem dołków palcowych w układzie pasa pionowego (ryc. 10i); 40) fr. dna, śr. 13 (ryc. 10g); 41) 2 fr. den (ryc. 10y, z); 42) 1 fr. brzegu pokrywki (ryc. 8m).

Grupa 4: 1) 7 fr. brzuśców.

Grupa 5: 1) fr. brzegu naczynia, śr. 17 (ryc. 5e); 2) 1 fr. brzegu naczynia, śr. wylewu 15 cm (ryc. 9b); 3) 1 fr. brzegu naczynia, mocno zniszczony, 4) 4 fr. brzuśców.

Grupa 6: 1) 2 fr. brzuśca; 2) fr. dna, śr. 8,5 (ryc. 10e).

Grupa 7: 1) 1 fr. silnie zniszczonego brzegu; 2) 4 fr. brzuśców; 3) fr. dna, śr. 11.

Inne: 1) dwustożkowaty przślik gliniany z wklęsnięciami przy biegunach, śr. 3,9, wys. 3,6 (ryc. 7b); 2) dwustożkowaty przślik gliniany z wklęsnięciami przy biegunach, śr. 3,8, wys. 2,6 (ryc. 7c); 3) sześcienna kostka gliniana o boku 3,4–3,6 z otworami śr. 0,7 cm pośrodku każdego boku; wokół nich wklęsnięcia boku (ryc. 7a); przedmiot czasem interpretowany jako kostka do gry jest najpewniej związany z tkactwem³. 4) 25 fragmentów kości, 5) 55 kamieni; część z nich jest przepalona, kilka oglądanych; 6) 2 fr. polepy; 7) 1 przedmiot żelazny; 8) 2 odłupki krzemienne.

OBIEKT 2/2000

Tzw. obiekt 2/2000 stanowiła spoczywająca bezpośrednio pod humusem warstwa naturalna, przypominająca przepaloną glinę calcową, zawierająca domieszkę grubego piasku (żwirku) i drobne, oglądzone kamienie. Warstwa taka zalegała szerokością do 0,8 m

³ Cenną pomocą w pracach nad częścią materiałów z osady na stanowisku 3 w Bessowie służyli nam dr hab. Renata Madyda-Legutko i mgr Joanna Zagórska-Telega z Instytutu Archeologii UJ. Pragniemy w tym miejscu serdecznie podziękować za cenne wskazówki w zakresie opracowywanych zabytków.

w części południowo-wschodniej terenu prac ziemnych. Posiadała ona miąższość kilku centymetrów. Była to warstwa geologiczna, nie zawierająca materiału zabytkowego.

OBIEKT 3 i 3A/2000

Obiekt 3/2000 zlokalizowany został w części północnej terenu wiertni jako rozległe skupisko brązowszarej gliny z wtętami humusu i podglebia w partii stropowej. Posiadał na poziomie odsłonięcia rzut „ósemkowy”, zorientowany był dłuższą osią po kierunku nieznacznie odchylonym od osi wschód-zachód i posiadał wymiary: 4,4 x 2,65 m.

OBIEKT 3B/2000 (ryc.6d)

Na głębokości 10 cm od poziomu plantu rozdzielił się na dwie odrębne części o rzucie kolistym. Treść wypełniska stanowiła szarobrazowa glina, zawierająca drobne grudki polepy i liczniejsze w dnie węgle drzewne. Obiekt 3A był jamą wczesnośredniowieczną, zaś obiekt 3B jest pozostałością po jamie z okresu rzymskiego.

Inwentarz:

Grupa 1: 1) 1 fr. brzegu garnka o cylindrycznej szyjce, śr. wylewu 10 (ryc. 11b); 2) 1 fr. brzegu garnka, śr. wylewu 13 (ryc. 11d); 3) 1 fr. brzegu garnka, śr. wylewu 18 (ryc. 11e); 4) fr. brzegu niewielkiego garnka, śr. wylewu 7,5 (ryc. 11g); powierzchnia bogato profilowana, listwa plastyczna zdobiona ukośnymi nacięciami, na wewnętrznej powierzchni krawędzi nad wrębem na pokrywkę rząd dołków; 5) 3 fr. brzegów garnka z profilowaniem wewnętrznej części krawędzi – 3 żłobki (ryc. 11a), śr. wylewu 26; 6) 1 fr. brzegu garnka z profilowaniem wewnętrznej części krawędzi – 4 żłobki śr. wylewu 28 (ryc. 11c); 7) 1 fr. brzegu garnka (ryc. 11f); 8) 92 fr. brzuśców; 9) 16 fr. brzuśców zdobionych płytko rytymi szerokimi liniami poziomymi; 10) 11 fr. brzuśców zdobionych żłóbkami poziomymi; 12) 5 fr. brzuśców zdobionych strefowym ornamentem żłóbków poziomych; 13) 3 fr. brzuśców zdobionych motywem wielokrotnej linii falistej (ryc. 11i, k); 14) 1 fr. brzuśca zdobionego motywem pojedynczej linii falistej (ryc. 11l); 15) fr. brzuśca baniastego garnka, zdobionego liniami poziomymi i falistymi w układzie strefowym (ryc. 11n); 16) 3 fr. brzuśców zdobionych motywem wielokrotnej linii falistej i żłóbków w układzie strefowym (ryc. 11h); 17) fr. dna, śr. 9 zdobiony żłobkiem poziomym w dolnej części brzuśca (ryc. 11s); 18) 1 fr. dna, śr. 9 (ryc. 11m); 19) fr. dna, śr. 9 (ryc. 11o); 20) 1 fr. dna, śr. 12 zdobiony motywem linii falistej (ryc. 11r); 21) 3 niewielkie fragmenty den.

Grupa 2: 1) 5 fr. brzuśców; 2) 4 fr. brzuśców zdobionych żłóbkami poziomymi; 3) 2 fr. brzuśców zdobionych motywem linii falistej w układzie strefowym; 4) 1 fr. dna.

Inne: 1) 4 kamienie.

Na złożu wtórnym nad obiektem 3B: okres rzymski – grupa 3: 1) 1 fr. brzegu; grupa 4: 1) 10 fr. brzuśców; grupa 7: 1) 3 fr. brzuśców; 2) 1 fr. dna.

Inwentarz:

Grupa 3: 1) przydenna część garnka, śr. 16 (ryc. 11p).

Grupa 4: 1) 2 fr. brzuśców.

Grupa 5: 1) 1 fr. brzegu.

OBIEKT 4/2000 (ryc. 6e)

Na poziomie odkrycia na głębokości 30 cm zlokalizowano rozległą plamę brunatnoszarej, zglinionej próchnicy ze spalenizną. Wyraźne granice obiektu odsłonięto na głębokości 40 cm. Obiekt posiadał prawie regularnie czworokątny rzut z łagodnie zaokrąglono-

nymi narożnikami i był zorientowany dłuższą osią po kierunku wschód-zachód (zakłócenie planu w narożniku południowo-wschodnim, gdzie obiekt wypłycał się). Posiadał wymiary maksymalne 4,7 x 3,8 m. Treść wypełniska stanowiła szarobrunatna, zgliniona próchnica, zawierająca zwłaszcza w części centralnej oraz północno-zachodniej znaczną ilość ceramiki. Granice obiektu były wyraźnie czytelne. Miąższość wypełniska maksymalnie sięgała kilkunastu centymetrów, a tylko w części centralnej przekraczała 20 cm. W tej też części wypełniska stwierdzono koncentrację występowania drobnych, przepalonych kamieni. W tym rejonie obiektu znajdowało się najprawdopodobniej palenisko. Taką interpretację zdaje się dodatkowo potwierdzać stwierdzone nasycenie dna większą ilością spalenizny.

Treść wypełniska była jednorodna, jedynie centralna część wykazywała większe nasycenie komponentami kulturowymi i niewielkimi przepalonymi kamieniami oraz spalenizną.

Inwentarz:

Grupa 1: 1) 1 fr. ostro profilowanej misy, śr. wylewu 14 (ryc. 12i); 2) 1 fr. brzegu ostro profilowanej misy, śr. wylewu 14, brzuśca 13,5 (ryc. 13b); 3) 1 fr. brzegu naczynia wazowatego, śr. wylewu 20,5 (ryc. 14m); 4) 26 fr. brzuśców; 5) 1 fr. dna, śr. 9; 6) 1 fr. dna, śr. 9 (ryc. 16t); 7) zniszczone dno naczynia; 8) 1 fr. dna, śr. 7.

Grupa 2: 1) 26 fr. brzuśców.

Grupa 3: 1) kubek, śr. wylewu 11,5, brzuśca 12, dna 8, wysokość 10,5 (ryc. 15c), zdobiony płytkimi dołkami palcowymi w górnej części brzuśca oraz plastycznym uchwytem na największej wydętości; 2) małe naczynie z dnem na stopce, śr. wylewu 9, brzuśca 8,5, dna 6, wysokość 7 (ryc. 15b); 3) smukły garnek, śr. wylewu 31, brzuśca 42, dna 20, wysokość 51 (ryc. 15a), zdobiony plastyczną listwą w górnej części brzuśca, poniżej której wykonane dziesięciozębnym grzebieniem pionowe pasma linii rytých sięgających dna; część między szyjką a listwą profilowana poziomymi ciągami palców; 4) górna część smukłego garnka, śr. 19,5, brzuśca 20,5 (ryc. 12l), zdobiony rzędem dołków palcowych pod krawędzią; 15) górna część garnka, śr. wylewu 15, brzuśca 18 (ryc. 12c), brzusec ukośnie obmazywany; 16) górna część garnka, śr. wylewu 14, brzuśca 15 (ryc. 12a), zdobiony plastycznymi uchwytami na największej wydętości brzuśca; 17) górna część szerokootworowego baniastego garnka, śr. wylewu 22, brzuśca 27,5 (ryc. 13d), zdobiony odciskami palców na zewnętrznej części krawędzi; 18) fr. górnej części garnka, śr. 23, (ryc. 12g), powierzchnia poziomo obmazywana; 19) górna część garnka, śr. wylewu 20, brzuśca 23 (ryc. 13f), zdobiony dołkami palcowymi pod krawędzią; 20) górna część baniastego garnka, śr. wylewu 13,5, brzuśca 16 (ryc. 14g), zdobiony odciskami palców na zewnętrznej powierzchni krawędzi; 21) górna część garnka, śr. wylewu 20,5, brzuśca 24,5 (ryc. 15d); 22) 1 fr. brzegu misy, śr. wylewu 12, brzuśca 10,5 (ryc. 12h); 23) 1 fr. brzegu misy, śr. wylewu 15 (ryc. 13a), zdobiona rzędem dołków palcowych na szyjce; 24) 2 fr. brzegu misy, śr. wylewu 22 (ryc. 13n); 25) 1 fr. brzegu garnka, śr. wylewu 18 (ryc. 13m); 26) 1 fr. brzegu, śr. 16 (ryc. 14i); 27) 1 fr. brzegu naczynia, śr. wylewu 14 (ryc. 14l); 28) 1 fr. brzegu, śr. wylewu 18 (ryc. 15h); 29) 1 fr. brzegu garnka, śr. 12 (ryc. 14d); 30) 1 fr. brzegu garnka, śr. wylewu 14 (ryc. 13l), zdobiony rzędem płytkich dołków palcowych pod krawędzią; 31) 1 fr. brzegu garnka, śr.

wylewu 14 (ryc. 14r); 32) 1 fr. brzegu grubościennego garnka, śr. wylewu 18 (ryc. 13i), powierzchnia zewnętrzna ukośnie obmazywana, pod krawędzią odciski palców; 33) 1 fr. brzegu garnka, śr. wylewu 20 (ryc. 12e); 34) górna część misy, śr. wylewu 13, brzuśca 12,5 (ryc. 12f), zdobiona rzędem dołków palcowych pod krawędzią; 35) fr. brzegu misy, śr. wylewu 20 (ryc. 12d); 36) 1 fr. brzegu szerokootworowego, baniastego garnka, śr. wylewu 22,5 (ryc. 12o), pod krawędzią rząd dołków palcowych; 37) 1 fr. brzegu garnka, śr. wylewu 20 (ryc. 13c), zdobiony rzędem dołków palcowych pod krawędzią, brzusec poziomo obmazywany; 38) 1 fr. brzegu garnka, śr. wylewu 18 (ryc. 13k), zdobiony rzędem dołków palcowych pod krawędzią; 39) 1 fr. brzegu garnka, śr. wylewu 20 (ryc. 13h), zdobiony dołkami palcowymi pod krawędzią; 40) 1 fr. brzegu garnka, śr. wylewu 20 (ryc. 14h), zdobiony nacięciami na zewnętrznej powierzchni krawędzi; 41) 1 fr. brzegu garnka, śr. wylewu 18 (ryc. 15g), zdobiony rzędem dołków palcowych pod krawędzią; 42) 1 fr. brzegu garnka, śr. wylewu 12 (ryc. 13e), zdobiony rzędem dołków palcowych pod krawędzią; 43) 1 fr. brzegu garnka, śr. wylewu 13 (ryc. 13g); 44) 1 fr. brzegu garnka, śr. wylewu 20 (ryc. 14p); 45) 1 fr. brzegu szerokootworowego smukłego garnka, śr. 20 (ryc. 12b), powierzchnia zewnętrzna poziomo obmazywana; 46) 1 fr. brzegu garnka o wysoko umieszczonej największej wydętości brzuśca, śr. wylewu 13, brzuśca 19 (ryc. 13o); 47) 1 fr. brzegu garnka, śr. wylewu 16 (ryc. 12m); 48) 1 fr. brzegu garnka, śr. 10 (ryc. 14e); 49) 1 fr. brzegu garnka, śr. 10 (ryc. 14s); 50) 1 fr. brzegu garnka, śr. wylewu 9 (ryc. 12n); 51) 1 fr. brzegu garnka, śr. wylewu 16 (ryc. 12k), zdobiony rzędem dołków palcowych poniżej szyjki; 52) 1 fr. brzegu garnka, śr. wylewu 14,5 (ryc. 14q); 53) 1 fr. brzegu garnka, śr. wylewu 21 (ryc. 14k); 54) 1 fr. brzegu garnka, 55) 29 fr. brzegów naczyń (ryc. 14n,t,u,w,x, 15e,f, 16 a-f,i,k,m-q.); 56) 641 fr. brzuśców; 57) 2 fr. brzuśców zdobionych motywem linii falistej (ryc. 16l), 58) 3 fr. brzuśców zdobionych motywem głęboko rytęj linii poziomej (ryc. 16s); 59) 1 fr. brzuśca z bogatą dekoracją plastyczną (ryc. 16g); 60) 1 fr. brzuśca zdobionego rzędem odcisków palców na największej wydętości brzuśca (ryc. 16h); 61) dolna część baniastego garnka, śr. dna 13 (ryc. 16F), brzusec pionowo obmazywany; 62) dolna część smukłego garnka, śr. dna 9,5 (ryc. 16B), zewnętrzna powierzchnia mocno zniszczona; 63) fr. dna, śr. 11 (ryc. 16x); 64) fr. dna, śr. 12; 64) przydenna część naczynia wazowatego, śr. dna 8; 65) fr. dna, śr. 12 (ryc. 16D); 66) 1 fr. dna, śr. 10; 67) 1 fr. dna, śr. 8,5 (ryc. 16A); 68) 1 fr. dna, śr. 17,5; 69) 1 fr. dna, śr. 13 (ryc. 16y); 70) 1 fr. dna, śr. 9; 71) 1 fr. dna, śr. 12 (ryc. 16E); 72) 1 fr. dna, śr. 14 (ryc. 16u); 73) 1 fr. dna, śr. 8 (ryc. 16w); 74) 5 fr. den (ryc. 16v); 75) ucho wałkowate; 76) fr. taśmowatego ucha.

Grupa 4: 1 fr. brzuśca.

Grupa 4a: 1) 5 fr. brzuśców; 2) 1 fr. dna, śr. 10; dno zaopatrzone w profilowany pierścień.

Grupa 5: 1) 2 fr. brzuśca; 2) 1 fragment brzuśca ostro profilowanego naczynia (ryc. 16r), zdobionego nad załomem płytko rytym żłobkiem poziomym.

Grupa 6: 1) 1 fr. brzegu naczynia dwustożkowatego (?), śr. wylewu 19 (ryc. 14f); 2) 1 fr. brzuśca.

Inne: 1) 49 kamieni; część z nich jest oglądzona lub przepalona; 2) 1 fr. polepy; 3) 2 kości.

WNIOSKI

Zbadane w trakcie nadzoru na stanowisku 3 w Bessowie obiekty archeologiczne pochodzą z okresu rzymskiego (1, 3, 3A i 4/2000) oraz wczesnego średniowiecza (obiekt 3B/2000).

OKRES RZYMSKI

W trakcie opracowywania katalogu materiałów wyróżniono 7 grup kompozycji masy ceramicznej, z jakiej formowano naczynia w okresie rzymskim. Pięć z nich reprezentuje nurt ceramiki lepionej ręcznie. Zaliczone do nich grupy reprezentują dwa zasadnicze sposoby formowania ceramiki. Nurt ceramiki „gładkiej” (stołowej) reprezentują grupy 1 i 2, zaś ceramikę „szorstką” (kuchenną) grupa 3. Nieco odmienne charakterem grupy 4 i 4a reprezentowane są przez nieliczne fragmenty naczyń zasobowych. Fragmenty naczyń formowanych na kole garncarskim (grupy 5–7) obejmują okazy o powierzchniach gładkich (5 i 6) oraz szorstkich (7).

Garnki

Stanowią zdecydowanie najliczniejszą grupę naczyń, wykonywanych prawie wyłącznie w konwencji ręcznie lepionych naczyń grupy 3. W zasadniczym podziale można wśród nich wyróżnić okazy o esowatym profilu, z brzegiem zagiętym do środka oraz formy o silnie wypukłym brzuscu.

Garnki o esowatym profilu wykazują wielkie zróżnicowanie form brzegów, które mogą być w różnym stopniu wychylone na zewnątrz lub rozmaicie ukształtowane (pogrubione lub ścienione). Zróżnicowanie garneków o esowatym profilu obejmuje też rozmaity stopień wydętości brzuśców i położenia punktu ich największej wydętości. Garnki o esowatym profilu są bardzo powszechne w materiałach osadowych kultury przeworskiej, gdzie są datowane przede wszystkim od fazy B2 do C2 okresu rzymskiego (K. Godłowski 1977, s. 126–128).

Wśród materiałów z obiektów zbadanych w Bessowie wystąpił pojedynczy fragment naczynia z brzegiem zagiętym do wewnątrz (ryc. 14f). Do garneków zaliczono też fragment naczynia o bardzo silnie wydętym brzuscu (ryc. 15e).

Naczynia wazowate

Do grupy tej należą fragmenty naczyń o czernionych, błyszczących powierzchniach. Wazy tego typu uznawane są za jeden z wyznaczników chronologicznych wczesnej fazy okresu rzymskiego (T. Godłowski 1977, s. 139, Lianna 1970, 439). Można wśród nich wyróżnić naczynia silnie i słabo profilowane. Wśród form tego rodzaju spotykamy jednak także okazy wykonane z gliny z dużą domieszką tłuczni mineralnego, posiadające szorstkie powierzchnie. Naczynia wazowate o smukłych, łagodnie profilowanych formach reprezentują również nurt ceramiki szorstkiej grupy 3 (ryc. 7d).

Naczynia wazowate to formy typowe dla kultury przeworskiej, szczególnie w młodszych fazach wczesnego i na początku młodszego okresu rzymskiego.

Misy, czarki

Bogata grupa tych naczyń, zachowanych przede wszystkim w licznych fragmentach, obejmuje zróżnicowane pod względem technologicznym (grupy 1 i 3 kompozycji masy ceramicznej) okazy. Niewielkie miseczki pochodzą z obiektu 1 (ryc. 8a, 9f) lub 4 (ryc. 12f,h,i, 13b, 14c). Szerokootworowe, duże misy pochodzą z obiektu 1 (ryc. 9s, u). W grupie tych naczyń występują okazy o różnym stopniu profilowania. Czarki i misy są formami długotrwałymi w kulturze przeworskiej, występując w okresie od początku fazy B2 po C2 (K. Godłowski 1977, s. 143–144).

Kubki, czerpaki

Kubki wystąpiły w obiekcie 4 (ryc. 15b, c), a reprezentują je wyłącznie okazy 3 grupy kompozycji masy ceramicznej. Formy znajdują ściśle odpowiedniki w materiałach osadowych kultury przeworskiej.

Naczynie „jeżowate”

W obiekcie 1 wystąpił fragment naczynia, zdobionego ornamentem „jeżowatym” (ryc. 10f). Naczynia takie pojawiły się na terenie Europy barbarzyńskiej w początkach II w. n.e. i były naśladownictwem naczyń szklanych (G. Domański 1967).

Naczynia zasobowe

W zespole ceramiki z obiektów zbadanych w 2000 r. na stanowisku 3 w Bessowie znalazło się kilka fragmentów naczyń zasobowych. Funkcję zasobową pełniło też niewątpliwie duże, smukłe naczynie z obiektu 4 (ryc. 15a). Okaz ten bogatą dekoracją plastyczną z listwą w górnej części brzuśca odbiega od kanonów garncarstwa kultury przeworskiej. Jest to kolejny dowód silnych wpływów z kręgu kultur południowej i wschodniej Europy.

Naczynia z obiektów zbadanych w 2000 r. na stanowisku 3 w Bessowie posiadają zróżnicowane zdobienie. Najczęściej występującym ornamentem jest zdobienie różnych części powierzchni naczyń motywem dołków palcowych. Występujące one pod krawędzią (ryc. 7g, 8b, d, g, k, n, o, 9h, 12f, l, o, 13a, b, e–l, 16b, c), na szyjce (ryc. 12k, 14i, x, 15g) lub w górnej części brzuśca (ryc. 7i, 10a,b,c, 15c). Sporadycznie dołki palcowe występują również w przydennych częściach naczyń (ryc. 10i, n). Dość często w dekoracji naczyń stosowano odciski paznokci, występujących jako samodzielny ornament (ryc. 7h, 9d) lub jeden z motywów bardziej złożonej dekoracji (np. z elementami dekoracji plastycznej – ryc. 9u albo rytej – ryc. 16g). Motywowi dołków palcowych towarzyszyło niekiedy zdobienie zewnętrznej powierzchni krawędzi odciskami palców (ryc. 13e) lub łączenie tego sposobu dekoracji z motywami plastycznych uchwytów (ryc. 15c). Niekiedy dołki palcowe występują tylko na zewnętrznych powierzchniach krawędzi (ryc. 14g). W jednym przypadku stwierdzono pokrywanie jej nacięciami (ryc. 14h). Występuje też dekoracja plastyczna w postaci guzków lub listw plastycznych,

umieszczanych na największej wydętości brzuśców (ryc. 15c) lub w górnej części brzuśców (ryc. 15a). Przy zdobieniu naczyń zasobowego zastosowano ornament pionowych, głęboko rytych linii pionowych, wykonanych wielozębnym grzebieniem (ryc. 15a). Sporadycznie występuje ornament głęboko rytej, pojedynczej linii falistej (ryc. 16l) oraz poziomej (ryc. 16s).

Specyficzny sposób dekoracji stanowił ornament jeżowaty (ryc. 10f).

Stwierdzić należy, iż ceramika reprezentuje w zdecydowanej większości zestaw form i wątków ornamentacyjnych, charakterystycznych dla kultury przeworskiej. Analiza materiału ceramicznego z obiektów kultury przeworskiej wskazuje, iż można je datować zasadniczo na koniec wczesnego okresu rzymskiego (fazę B₂) lub czas niewiele późniejszy (C_{1a}). W pewnej jednak części technika wykonania (obecność fragmentów ceramiki formowanej na kole grup 5 i 6), jak również sposoby zdobienia naczyń (zwłaszcza stosowanie ornamentyki plastycznej, listw i guzków) dowodzą obcych, południowo-wschodnich i południowych wpływów na garncarstwo kultury przeworskiej. Wpływ ten rozpatrywać należy w dwóch płaszczyznach: adaptacji obcych wzorów w typowym garncarstwie przeworskim (naczynia ręcznie lepiące), jak też obecności naczyń obcych kulturowo w obiektach ludności kultury przeworskiej.

Jedną z cech charakteryzujących materiały z obiektów kultury przeworskiej na stanowisku 3 w Bessowie, zbadań w trakcie nadzoru SNAP-u, jest obecność w tych zespołach ceramiki gładkiej naczyń o miękkich, ścieralnych powierzchniach. Ostatnie lata są okresem odkrywania takiej ceramiki w różnych rejonach południowo-wschodniej Polski i czasem podejmowania prób wyjaśnienia jej genezy (R. Małyda-Legutko 1996, s. 73–78). Coraz powszechniej akceptowany jest pogląd o pochodzeniu takiej ceramiki z południa lub południowo-wschodu i wywodzenie jej z szeroko rozumianego kręgu dackiego. Licznie publikowane w ostatnim czasie materiały z okresu rzymskiego z Małopolski przynoszą informacje o nawiązaniach w formach niektórych naczyń i ich dekoracji w dackim kręgu kulturowym (np. M. Gedl 1997–1998, s. 69, 70; J. Podgórska-Czopek 1999, s. 139; W. Poradyło 1999, s. 205–208). Kwestią najważniejszą jest jednak ustalenie chronologii tych materiałów, gdyż determinuje to możliwość bardziej szczegółowych interpretacji.

Dotychczasowe ustalenia w zakresie datowania materiałów z pieca garncarskiego na stanowisku 3 w Bessowie wskazują (J. Okoński 2000, s. 135–153), iż funkcjonował on w młodszej części trzeciej ćwierci II stulecia. Datowanie takie – wynikające zarówno z analizy terra sigillata, jak i badań radiowęglowych – wydaje się być najpewniejsze. W pełnej zgodzie z tą chronologią pozostaje stwierdzenie w publikowanych obiektach obecność ceramiki formowanej na kole o miękkich,

ścieralnych powierzchniach z bogatym zespołem typowej ceramiki ludności kultury przeworskiej, datowanej na koniec fazy B₂ lub początku C₁. Istnieją publikowane materiały, gdzie mamy potwierdzone współwystępowanie ceramiki formowanej na kole z ręcznie lepioną z końca wczesnego okresu rzymskiego (np. G. Ganc-Kwaśny 1997, s. 63; J. Podgórska-Czopek 1999, s. 139; 199a, s. 155). W ostatnim okresie w trakcie opracowywania materiałów z wielokulturowej osady w Tarnowcu, gm. Tarnów, woj. małopolskie, również wyodrębniliśmy liczny zespół zabytków o obcych nawiązaniach (m.in. seria czasz dackich, fragmenty naczyń formowanych na kole, w tym o miękkich, ścieralnych powierzchniach), pochodzących z osady datowanej na B_{2b} – B₂/C₁ (A. Szpunar, J. Okoński, 2000). Ujawnianie takich materiałów w miarę znaczącego ożywienia w badaniach nad okresem rzymskim w zachodniej Małopolsce jest niewątpliwie odzwierciedleniem realnej rzeczywistości, a nie kwestią przypadkowego ich współwystępowania choćby na wtórnym złożu.

W tej sytuacji wydaje się, iż stanowisko 3 w Bessowie jest obiektem wielokulturowym, gdyż obok mieszkańców posługujących się garncarstwem o tradycjach przeworskich, mamy tu jednoznacznie potwierdzoną współczesną obecność ceramiki formowanej na kole i wypalanej w piecach garncarskich, pod względem technologii i formy całkowicie obcej lokalnemu środowisku. Te dwa zupełnie odrębne „ceramiczne” światy są odzwierciedleniem zasadniczych różnic kulturowych. Ich jedynym wytłumaczeniem jest współistnienie w najbliższym sąsiedztwie miejscowej ludności oraz przybyłych z południowo-wschodu garncarzy, którzy jak się obecnie wydaje w czasach wojen markomańskich przywędrowali nad dolną Rabę. Na obecnym etapie badań wydaje się, iż poza ogólnym stwierdzeniem obojczy kulturowej i wskazaniem terenów najprawdopodobniej na zewnętrznym łuku Karpat Wschodnich lub Południowych, skąd ze środowiska peryferyjnych kultur dackich (m.in. Karpów) przybyli nad dolną Rabę rzemieślnicy, brak jest przesłanek do bardziej jednoznacznych rozstrzygnięć.

WCZESNE ŚREDNIOWIECZE

Niewielka, kolista jama (obiekt 3) dostarczyła wyłącznie ceramiki obtaczanej na kole garncarskim, którą odnieść należy do schyłku wczesnego średniowiecza. Są to wyłącznie fragmenty garnków, posiadających silnie wychylone brzegi (ryc. 11a, c–e), niekiedy zaopatrzone we wręby na pokrywki (ryc. 11f). Zwraca uwagę fragment cylindrycznego brzegu niewielkiego naczynia (ryc. 11b) oraz bogato zdobione naczynie o profilowanej powierzchni (ryc. 11g). Naczynia z okresu wczesnego średniowiecza zdobione są rytymi wątkami linii poziomymi i falistymi w rozmaitych układach (ryc. 11 h–l, n).

WYKAZ CYTOWANEJ LITERATURY

- Cetera A., Ochoński J.
1994 *Materiały do pradziejów prawobrzeża dolnego biegu Raby*, „RBocheński”, t. 2, s. 5–54.
- Domański G.
1967 *Ceramika jeżowata z okresu wpływów rzymskich w Polsce*, „APolski”, t. 12, s. 137–151.
- Dworaczyński E., Ochoński J.
1992 *Wyniki badań powierzchniowych na obszarze 102-62, Tarnów 1992* (m-pis w archiwum Służby Ochrony Zabytków w Tarnowie)
- Ganc-Kwaśny G.
1997 *Materiały kultury przeworskiej z okresu rzymskiego z Nowej Huty-Cła, woj. Kraków*, „MANH”, t. 20, s. 39–117.
- Gedl M.
1997–1998 *Osada z okresu wpływów rzymskich na stanowisku 1 w Bachórze-Chodorówce, woj. Przemyśl*, „AAC”, t. 34, s. 39–76.
- Godłowski K.
1977 *Materiały do poznania kultury przeworskiej na Górnym Śląsku (część II)*, „Mat. Star. i Wcz.”, t. 4, s. 7–237.
- 1985 *Przemiany kulturowe i osadnicze w południowej i środkowej Polsce w młodszym okresie przedrzymskim i w okresie rzymskim*, Wrocław–Warszawa–Kraków 1985.
- Kordecki J., Ochoński J.
1997 *Badania archeologiczne na prawobrzeżu dolnego biegu Raby*, Materiały z sympozjum Szczurowa–Strzelce Małe, 5 czerwca 1997.
- 1999 *Mikroregion osadniczy na prawobrzeżu dolnego biegu Raby*, [w:] *Na granicach antycznego świata*, Rzeszów 1999, s. 181–216.
- Liana T.
1970 *Chronologia względna kultury przeworskiej we wczesnym okresie rzymskim*, „WA”, t. 35, s. 429–491.
- Madyda-Legutko R.
1996 *Zróżnicowanie kulturowe polskiej strefy beskidzkiej w okresie lateńskim i rzymskim*, Kraków.
- Ochoński J.
1996 *Mikroregion osadniczy kultury przeworskiej na prawobrzeżu dolnego biegu Raby. Sprawozdanie z badań w 1995 roku.*, „RBocheński”, t. 4, 1996, s. 333–353.
- 1998 *Mikroregion osadniczy na prawobrzeżu dolnego biegu Raby (Sprawozdanie z realizacji projektu 1 HO1G O2109 – m-pis w Muzeum St. Fischera w Bochni).*
- 1998a *Bessów, gm. Bochnia, stanowisko 3. Dokumentacja ratowniczych badań archeologicznych osady w 1998 r.*, s. 34, ryc. 20, fot. 21 (m-pis w SOZ).
- 2000 *Osada na stanowisku 3 w Bessowie, gm. Bochnia, na tle nadrańskiego mikroregionu osadniczego AAC*, t. 35, s. 113–167.
- Ochoński J., Szpunar B., Szpunar A.
2000 *Bessów, gm. Bochnia, stan. 3. Dokumentacja nadzoru archeologicznego w 2000 r.* (m-pis w archiwum Służby Ochrony Zabytków w Tarnowie).
- Podgórska-Czopek J.
1999 *Wstępne opracowanie wyników badań osady kultury przeworskiej w Otałęży, woj. Rzeszów (stanowisko 1), Na granicach antycznego świata*, Rzeszów, s. 125–140.
- 1999a *Osada z okresu rzymskiego z Otałęży, pow. Mielec, woj. podkarpackie (stanowisko 1)*, „MSROA”, t. 20, s. 89–164.
- Poradyło W.
1998 *Znalezisko czaszy dackiej z Dubiecka (stan. 5), woj. Przemyśl*, „MSROA”, t. 19, s. 205–210.
- Szpunar A., Ochoński J.
2000 *Tarnowiec, gm. Tarnów, woj. małopolskie stanowisko 1 – osada wielokulturowa. Analiza funkcjonalno chronologiczna stanowiska. Sprawozdanie z realizacji projektu Komitetu Badań Naukowych 1 HO1G 077 13, tom I, II.*

Jerzy Ochoński, Barbara und Andrzej Szpunar

Ergebnisse des archäologischen Aufschichts auf der Fundstelle Nr. 3 in Bessów, Gemeinde Bochnia, Kleinpolen – Wojewodschaft

Zusammenfassung

Die Fundstelle Nr.3 in der Ortschaft Bessów, Gemeinde Bochnia ist im südöstlichen Teil der Ortschaft, am Rande des Raba - Altwassers (Abb. 3) lokalisiert. Sie umfaßt die Fläche 530 x 280m (ca. 15 ha).

Diese Fundstelle wurde 1995 im Rahmen des Programms des Komitees für Wissenschaftliche Forschungen (Kordecki, Ochoński 1998, s.184–189; Ochoński 1996, s. 337–345; 1998, s. 5–8) und 1998 erforscht, man hat damals auch einen keramischen Einsatz und einen Töpferofen freigelegt. Im Winter 2000 wurde am Rand der Fundstelle eine Gasbohranlage lokalisiert, was die Rettungsarbeiten beschleunigt hat. Im Laufe der Aufschichtsarbeiten explorierte man vier archäologische Objekte (Abb. 6) und man gewann eine reiche Depotfundensammlung der Przeworsk – Kultur aus der frühen Römischen Keiserzeit (Abb. 7–10, 12–16). Ein Objekt stammte aus dem Mittelalter (Abb. 6, 11). Das Material und die Dokumentation

werden im Stanisław Fischer-Museum in Bochnia aufbewahrt.

Bisherige Forschungsergebnisse hinsichtlich der Datierung der aus dem Töpferofen (Fundstelle 3 in Bessów) stammenden Materialien weisen darauf hin (Ochoński 2000), daß er in der jüngeren Phase des dritten Viertels des II Jhs. funktionierte. Diese sowohl aus der Analyse *terra sigillata* als auch aus den Radiokarboforshungen resultierende Datierung scheint am glaubwürdigsten zu sein. In vollem Einklang mit dieser Datierung steht die in diesen Objekten festgestellte Drehscheibenkeramik mit weichen abriebbaren Flächen mit einer reichlichen Sammlung der für die Przeworsk–Kultur – Bevölkerung typischen Keramik, die in die Ende der Phase B₂ oder in den Anfang C₁ datiert wird. Es gibt veröffentlichte Materialien, die das gemeinsame Auftreten der Drehscheibenkeramik und der handgekneten Keramik

aus der Endphase der Römischen Kaiserzeit bestätigen (z. B. Ganc-Kwaśny 1997, s. 63; Podgórska-Czopek 1999, s. 139; 1999a, s. 155). In der letzten Zeit hat man während der Bearbeitung der aus der multikulturellen Siedlung in Tarnowiec (Gemeinde Tarnów, Klempen-Wajewodschaft) stammenden Materialien eine zahlreiche Sammlung der Funde ausgesondert, die fremde Verbindungen aufweisen (unter anderem eine Serie der dakischen Schalen, Fragmente der Drehscheibengefäße, darunter diese mit den weichen, abriebbaren Flächen), die aus der in die B_{2b}-B₂/C₁ (Szpunar, Okoński 2000) datierten Siedlung stammen. Die Veröffentlichung dieser Materialien spiegelt den realen Zustand wider und ihr gemeinsames Auftreten ist, sei es in der sekundären Ablage-

rung, nicht zufällig. In dieser Situation scheint es, daß die Fundstelle in Bessów ein aus der Römischen Kaiserzeit stammendes Mehrphasenobjekt ist, denn in der Römischen Kaiserzeit haben wir neben der traditionellen Przeworska – Töpferei auch die im Ofen ausgebrannte Drehscheibenkeramik, die hinsichtlich der Form und der Technologie dem lokalen Milieu fremd war. Diese zwei ganz andere „Keramik – Welten“ spiegeln grundsätzliche Kulturunterschiede wider. Dies kann man nur damit erklären, daß in der nächsten Nachbarschaft der lokalen Bevölkerung auch die aus dem Südosten gekommenen Töpfer wohnten, die, wie es heute scheint, in der Zeit der Markomanen-Kriege an die untere Raba gekommen sind.

Ежи Оконьски, Барбара и Анджей Шпунар

Результаты археологического надзора на памятнике 3 в Бэссове, гм.Бохня, воев. Малопольское

Резюме

Памятник 3 в Бэссове, гм.Бохня, расположен на юго-восточном участке местности, на краю старицы Рабы (рис.3). Он занимает площадь 530х280 м (около 1,5 га).

Исследовался в 1995 г. в рамках программы Кабинета научных исследований (Кордэцки, Оконьски 1998, с.184–189; Оконьски 1996, с.337–345; 1998, с.5–8), а также в 1998 г.; выявлен гончарный горн с содержимым. В 2000 г. на краю памятника обнаружено отверстие газовой скважины. В ходе надзора раскопаны 4 археологические объекты и добыта многочисленная коллекция находок пшеворской культуры раннеримского периода (рис.7–10, 12–16). Один из объектов относится к раннему средневековью (рис. 6, 11). Материалы и полевая документация переданы на хранение в Музей им.Ст.Фишера в Бохне.

Согласно устоявшемуся мнению относительно датировки материалов из гончарного горна на памятнике 3 в Бэссове (Оконьски 2000), время его функционирования определяется концом третьей четверти II века. Данная датировка – возникшая на основании анализа керамики terra sigillata и радиоуглеродных данных – представляется очень надежной. С подобной хронологией согласуется, подтвержденное публикациями, сосуществование мягкой, со стирающейся поверхностью керамики, сформованной на круге, с богатым комплексом керамики, характерной для населения пшеворской культуры, датируемым концом фазы B₂ или началом C₁. Имеются публикации, подтверждающие сосуществование гончарной и лепной керамики с конца раннеримского периода (например: Ганц-Кваśны 1997, с. 63;

Подгурска-Чопэк 1999, с. 139; 1999 а, с. 155). В последнее время, в ходе обработки материалов из многослойного поселения в Тарновце, гм.Тарнов, воев. Малопольское, нами выделен комплекс находок чуждых традиций (между прочими – серия дакийских чаш, фрагменты гончарной посуды, в том числе, с мягкой, стирающейся поверхностью), происходящий с поселения, датированного фазой B_{2b}-B₂/C₁ (Шпунар, Оконьски, 2000). Выявление таких материалов, по мере интенсификации исследований над римским периодом в западной Малопольше, несомненно является отражением реальной действительности, а не случайного сосуществования в переложениях.

В этой ситуации представляется, что памятник 3 в Бэссове является многофазовым объектом: раннеримское время и раннее средневековье, а также многослойным, поскольку в римский период рядом с жителями, пользующимися гончарством пшеворских традиций, однозначно подтверждено присутствие современной им керамики, сформованной на круге и обжигаемой в гончарных горнах, в отношении технологии и формы совершенно чуждой местной среде. Эти два, своеобразные «керамические» миры являются отражением культурных различий. Их единственным объяснением является сосуществование в ближайшем соседстве местного населения и прибывших с юго-востока гончаров, которые, как сейчас представляется, пришли на нижнюю Рабу во время маркоманских войн.